

Ριζοσπαστικοποίηση μέσω (και) του φιλελληνισμού: Η περίπτωση του Βίκτορος Ουγκώ

Λεωνίδας Φ. Καλλιβρετάκης

Δ/ντής Ερευνών - ΚΝΕ/ΕΙΕ

“Πολίτες, αναλογίζεστε το μέλλον; Οι δρόμοι των πολιτειών πλημμυρισμένοι φως, πράσινα κλαδιά στα κατώφλια, τα έθνη αδερφωμένα, οι άνθρωποι δίκαιοι, οι γερόντοι να ευλογούν τα παιδιά, το παρελθόν αγαπημένο με το παρόν, οι διανοούμενοι με απόλυτη ελευθερία, οι πιστοί με απόλυτη ισοτιμία, θρησκεία ο ουρανός, λειτουργός άμεσος ο Θεός, η ανθρώπινη συνείδηση Άγιο Βήμα, πουθενά μίσση, αδερφοσύνη του εργαστηρίου με το πανεπιστήμιο, η κοινοποίηση μόνη τιμωρία κι’ αμοιβή, εργασία για όλους, δικαιοσύνη για όλους, ειρήνη για όλους, όχι πια αιματοχυσίες, όχι πια πόλεμοι, οι μητέρες ευτυχισμένες! Να δαμάσουμε την ύλη, αυτό είναι το πρώτο βήμα. Να πραγματοποιήσουμε το ιδανικό, αυτό είναι το δεύτερο βήμα. Σκεφτήτε τι έχει πετύχει ως τώρα η πρόοδος. Άλλοτε, οι πρώτες ανθρώπινες φυλές έβλεπαν με τρόμο να περνάει μπρος στα μάτια τους η ύδρα που ξεφυσούσε στα νερά, ο δράκοντας που ξερονούσε φωτιά, ο γρύπας που ήταν στοιχειό του αέρα και που πετούσε με φτερά αητού και με νύχια τίγρης, θηρία τρομαχτικά που εξουσίαζαν τον άνθρωπο. Ο άνθρωπος όμως έστησε τις παγίδες του, τις ιερές παγίδες της γνώσης, και κατάφερε να πιάσει τα τέρατα σ’ αυτές. Δαμάσαμε την ύδρα, και λέγεται ατμόπλοιο. Δαμάσαμε το δράκοντα, και λέγεται ατμομηχανή. Κοντεύουμε να δαμάσουμε τον γρύπα, τον κρατούμε στα χέρια μας πιά, και ονομάζεται αερόσφαιρα. Την ημέρα που θ’ αποτελειώσει αυτό το προμηθεϊκό έργο και που ο άνθρωπος θάχει ζέψει οριστικά στη θέλησή του την τριπλή Χίμαιρα των αρχαίων, την ύδρα, τον

δράκοντα και τον γρύπα, θα είναι πια κυρίαρχος του νερού, της φωτιάς και του αέρα και θα γίνει για την υπόλοιπη ζωντανή πλάση ό,τι ήταν άλλοτε οι αρχαίοι θεοί γι' αυτόν. Θάρρος κι' εμπρός! Πού τραβάμε, πολίτες; Στην επιστήμη που θάχει γίνει κυβέρνηση, στη δύναμη των πραγμάτων που θάχει γίνει δημόσια δύναμη, στο φυσικό νόμο που θάχει μέσα του την κύρωση και την καταδίκη και που θα εφαρμόζεται με την γνωστοποίηση, σε μια ανατολή της αλήθειας αντίστοιχη με την ανατολή της ημέρας. Βαδίζουμε προς την ένωση των λαών. Βαδίζουμε προς την ενότητα του ανθρώπου. Όχι πλασματικές καταστάσεις, ούτε παράσιτα πια. Η πραγματικότητα κυβερνημένη απ' την αλήθεια, να ποιά είναι η επιδίωξη. Ο πολιτισμός θα συνενδριάζει στην κορυφή της Ευρώπης και αργότερα στο κέντρο των ηπειρών, σ' ένα μεγάλο κοινοβούλιο διαφωτισμένων. Κάτι παρόμοιο έχει γίνει κιόλας. Οι αμφικτυονίες έκαναν δυό συνέδρια το χρόνο, το ένα στους Δελφούς, χώρο των θεών, το άλλο στις Θερμopyλεις, χώρο των ηρώων. Η Ευρώπη θ' αποκτήσει τις αμφικτυονίες της. Η οικουμένη θ' αποκτήσει τις αμφικτυονίες της. Η Γαλλία φέρει μέσα στα σπλάχνα της τούτο το υπέροχο μέλλον. Είναι, αυτό, η εγκυμοσύνη του δεκάτου ένατου αιώνα. Ό,τι πρωτάρχισε η Ελλάδα, αξίζει να το συμπληρώσει η Γαλλία. Άκου με εσύ, Φεγύ, ατρόμητε εργάτη, άνθρωπε του λαού, άνθρωπε των λαών. Σε προσκυνώ. Ναι, εσύ βλέπεις καθαρά τους μελλούμενους καιρούς. Ναι, έχει δίκιο εσύ. Δεν είχες ούτε πατέρα ούτε μητέρα, Φεγύ. Και υιοθέτησες για μητέρα σου την ανθρωπότητα και για πατέρα σου το δίκιο. Πρόκειται να πεθάνεις εδώ, δηλαδή να θριαμβεύσεις. Ό,τι και να γίνει σήμερα, πολίτες, είτε ηττηθούμε είτε νικήσουμε, πάντως θα κάνουμε μια επανάσταση. Όπως οι πυρκαγιές φωτίζουν όλη την πόλη, το ίδιο κι' οι επαναστάσεις φωτίζουν όλο το ανθρώπινο γένος. Και τι επανάσταση θα κάνουμε; Θα σας το πω αμέσως, την επανάσταση του Αληθινού. Από πολιτική άποψη, δεν υπάρχει παρά μόνο μια αρχή: η κυριαρχία του ανθρώπου στον εαυτό του. Αυτή η κυριαρχία του εγώ απάνω στο εγώ λέγεται Ελευθερία. Εκεί όπου συνενώνονται δυό ή περισσότερες απ' αυτές τις κυριαρχίες, αρχίζει το Κράτος. Αλλά σ' αυτήν τη συνέ-

νοση δεν υπάρχει καμιά αυτοπαραίτηση. Κάθε κυριαρχία παραχωρεί μόνο ένα ποσοστό της για να σχηματιστεί το κοινό δίκαιο. Αυτό το ποσοστό είναι το ίδιο για όλους. Αυτή η ισόβαθμη παραχώρηση που κάνει ο καθένας σε όλους, λέγεται Ισότητα. Το κοινό δίκαιο δεν είναι τίποτε άλλο παρά η προστασία όλων που αντανακλά στο δίκαιο του καθενός. Αυτή η προστασία του καθενός απ' όλους ονομάζεται Αδελφότητα. Το σημείο τομής όπου εφάπτονται όλες αυτές οι κυριαρχίες, λέγεται Κοινωνία. Εφόσον αυτή η τομή είναι συνάφεια, το σημείο τούτο είναι κόμβος. Απ' αυτού προέρχεται ο λεγόμενος κοινωνικός δεσμός. Μερικοί το λεν κοινωνικό συμβόλαιο, πράγμα που είναι το ίδιο, εφόσον η λέξη συμβόλαιο συνάπτεται ετυμολογικά με την έννοια του δεσμού. Ας εξηγηθούμε τώρα για την ισότητα, γιατί αν η ελευθερία αποτελεί την κορυφή, η ισότητα αποτελεί τη βάση. Η Ισότητα, πολίτες, δεν είναι μια βλάστηση ισοπεδωμένη, μια κοινωνία από μεγάλα κοτσάνια χορταριού και από μικρές βελανιδιές, μια γειτνίαση συγκρουομένων αντιζηλιών. Είναι, από νομική άποψη όλες οι ικανότητες να έχουν το ίδιο άνοιγμα, από πολιτική άποψη όλοι οι ψήφοι να έχουν το ίδιο βάρος, από θρησκευτική άποψη όλες οι συνειδήσεις να έχουν το ίδιο δικαίωμα. Η Ισότητα έχει ένα όργανο: τη δωρεάν και υποχρεωτική εκπαίδευση. Το δικαίωμα του αλφαβήτου, από κει πρέπει ν' αρχίσουμε. Η στοιχειώδης εκπαίδευση επιβαλλόμενη σ' όλους, η μέση εκπαίδευση προσφερόμενη σ' όλους, αυτός είναι ο κανόνας. Απ' το τέλειο σχολείο βγαίνει η ισόνομη κοινωνία. Ναί, μόρφωση! Φως, φως! Όλα προέρχονται απ' το φως και σ' αυτό επιστρέφουν. Πολίτες, ο δέκατος ένατος αιώνας είναι μεγάλος, αλλά ο εικοστός θάνατο ευτυχισμένος. Τίποτε δε θα μοιάζει τότε με την παλιά ιστορία. Δε θάχουν πια να φοβηθούν, όπως σήμερα, μια εκστρατεία, μια εισβολή, έναν σφετερισμό, έναν ένοπλο ανταγωνισμό εθνών, μια διακοπή πολιτισμού που να εξαρτάται από ένα γάμο βασιλιάδων, μια γέννηση στις κληρονομικές δεσποτείες, ένα μοίρασμα εθνών με συνέδριο, έναν διαμελισμό έπειτ' από πτώση μιας δυναστείας, μια διαμάχη θρησκειών που να σμίγουν αντιμέτωπες, σα δυό τράγοι μες απ' τα σκοτεινά, πάνω στη γέφυρα του απείρου. Δε θάχουν πια να φοβηθούν

την πείνα, την εκμετάλλευση, την πορνεία από απόγνωση, την ανέχεια από ανεργία, ούτε τη λαιμητόμο, ούτε το σπαθί, ούτε τις μάχες, ούτε τις ληστείες της τύχης μέσα στο δάσος των ιστορικών συμβάντων. Θα μπορούσαμε σχεδόν να πούμε: δε θα υπάρχουν τέτοια συμβάντα. Θάνατοι ευτυχισμένοι. Το ανθρώπινο γένος θα εκπληρώνει την αποστολή του όπως η γήινη σφαίρα διανύει την τροχιά της. Θ' αποκατασταθεί αρμονία μεταξύ της ψυχής και του πλανήτη. Η ψυχή θα κινείται γύρω απ' την αλήθεια όπως ο πλανήτης γύρω από το φως. Φίλοι μου, η ώρα που περνούμε και που σας μιλάω, είναι μια ώρα ζοφερή. Αλλά αυτό είναι το τρομερό τίμημα του μέλλοντος. Μια επανάσταση είναι ένας δασμός. Ω, το ανθρώπινο γένος θ' απελευθερωθεί, θ' ανυψωθεί, θα παρηγορηθεί! Το εγγυώμαστε εμείς σε τούτο το οδόφραγμα. Από που θ' αντηχήσει η κραυγή της αγάπης, αν όχι από το ύψος της θυσίας; Αδέρφια μου, εδώ είναι το ενωτικό σημείο εκείνων που έχουν φρονήματα κι εκείνων που υποφέρουν. Αυτό το οδόφραγμα δεν είναι καμωμένο ούτε με πέτρες, ούτε με καθρόνια ούτε με σιδηρικά. Είναι καμωμένο από δυό συσσωρεύσεις, τη συσσώρευση των ιδεών και τη συσσώρευση των πόνων. Η δυστυχία ανταμώνει εδώ με το ιδανικό. Η μέρα αγκαλιάζει τη νύχτα και της λέει: "Θα πεθάνω μαζί σου και θ' αναστηθείς μαζί μου". Από τη σύσφιξη όλων των θλίψεων αναπηδά η πίστη. Τα βάσανα προσκομίζουν εδώ την αγωνία τους και οι ιδέες την αθανασία τους. Αυτή η αγωνία κι αυτή η αθανασία θα σμίξουν και θα συνθέσουν τον θάνατό μας. Αδέρφια, όποιος πεθαίνει εδώ, πεθαίνει μες στην ακτινοβολία του μέλλοντος. Θα μπορούμε σ' έναν τάφο φωτόλουστον από αυγή".

Άθλιοι, Μέρος 5^ο, Βιβλίο Α', Κεφάλαιο 5^ο, επιγραφόμενο
 "Τι ορίζοντα βλέπει κανείς ψηλά απ' το οδόφραγμα"

Είναι περιττό ίσως να σας πω τι συγκίνηση μου προκάλεσαν οι σελίδες αυτές όταν πρωτόπεσαν στα χέρια μου, δεκατεσσάρων χρονών παιδί, τον Οκτώβριο του 1967, μέσα από την συγκλονιστική αυτή μετάφραση του Γιώργου Κοτζιούλα, που τότε ούτε καν ήξερα ποιος είναι, και

τι συνέπειες είχαν στην ψυχή μου και στην περαιτέρω πορεία μου, τα επόμενα τουλάχιστον δέκα χρόνια της ζωής μου.

Και είναι εξίσου περιττό ίσως, να σας περιγράψω την απογοήτευσή μου, όταν ερχόμενος αργότερα σε επαφή με το υπόλοιπο έργο του Hugo, διαπίστωσα ότι ο ρομαντικός ήρωας της εφηβικής μου φαντασίας, στα πρώτα χρόνια της καριέρας του υπήρξε ένας ορκισμένος εχθρός της Γαλλικής επανάστασης και φανατικός βασιλόφρων. Το σοκ ήρθε όταν, ανακαλύπτοντας ένα ποίημα με τον πολλά υποσχόμενο τίτλο “Ο ποιητής μέσα στις επαναστάσεις” (“Le poète dans les révolutions”), γραμμένο μάλιστα σε μια συμβολική για έναν Έλληνα ημερομηνία, το Μάρτιο του 1821, διαπίστωσα διαβάζοντάς το ότι, αυτό που εννοούσε ο δεκαεννιάχρονος τότε Ουγκώ, ήταν ότι ο ποιητής είχε χρέος να καταγγέλλει τις επαναστάσεις, “*αυτούς τους εγκληματικούς καιρούς της φρίκης*”, όπως λέει χαρακτηριστικά σε ένα στίχο, και χωρίς δισταγμό “*να ορμά καταμεσής στο παράφορο πλήθος, οπλισμένος με τη λύρα του, σαν τον Ορφέα στη μέση της κόλασης*”.

Την εποχή εκείνη με απασχόλησε κάπως αυτή η υπόθεση και θέλησα να αναζητήσω τα ορόσημα της διαδρομής που ακολούθησε η πολιτική συνείδηση του Ουγκώ. Κάποιες ιδέες γύρω από αυτό το ζήτημα διατυπώθηκαν υπαινικτικά στο κείμενο της *maîtrise* μου,¹ στα 1978, έκτοτε όμως άλλες έγνοιες πήραν το πάνω χέρι, προσδιορίζοντας τα επιστημονικά μου ενδιαφέροντα, και το ζήτημα λησμονήθηκε.

Η φετινή επέτειος των 200 χρόνων από τη γέννηση του ποιητή και η πρωτοβουλία του ιδρύματός μας να οργανώσει αυτές τις εκδηλώσεις, επικαιροποίησε και πάλι το ζήτημα μέσα μου. Όταν λοιπόν κλήθηκα να προσδιορίσω το θέμα της ομιλίας μου, έστησα μια παγίδα στον εαυτό μου: Δίνοντας ένα τίτλο που περιλάμβανε μια θέση: “*Ριζοσπαστικοποίηση μέσω του φιλελληνισμού*”, αυτοδεσμεύτηκα κι έτσι βρέθηκα υπο-

1. L.F.Kallivretakis, *Victor Hugo et l'insurrection crétoise de 1866-1869*, Mémoire de Maîtrise, Université de Paris-Sorbonne (Paris IV), Παρίσι 1978.

χρεωμένος, στο σύντομο διάστημα που μεσολάβησε μεταξύ της εκτύπωσης του προγράμματος και της ομιλίας, να συγκεντρώσω τα στοιχεία εκείνα που θα μου επέτρεπαν να τεκμηριώσω, ή πάντως να υποστηρίξω με κάποια ισχυρά επιχειρήματα, αυτό που ο τίτλος υπόσχεται. Σε τι βαθμό υπήρξε επιτυχής αυτή η απόπειρα, θα το δούμε μαζί στη συνέχεια.

Στην αναζήτηση αυτή εμπλέκονται πολλές παράμετροι, πολλά πεδία της επιστήμης, που για το καθένα από αυτά υπάρχουν ειδικοί μελετητές. Ζητήματα όπως η φύση και η εξέλιξη του ρομαντικού κινήματος, η πολιτική και πνευματική ιστορία της Γαλλίας του πρώτου μισού του 19ου αιώνα, το φαινόμενο του φιλελληνισμού, η γαλλική φιλολογία, αλλά ακόμη και η ψυχανάλυση ως ερμηνευτικό εργαλείο, αποτελούν πεδία με τα οποία θα διασταυρωθούμε στην πορεία, συχνά τσαλαβουτώντας άτεχνα, καθώς δεν αποτελούν περιοχές που ελέγχονται επιστημονικά από τον υποφαινόμενο, στο βαθμό που θα ήταν επιθυμητό. Θα προσπαθήσω αυτό να γίνει προσεκτικά, με τις λιγότερες κατά το δυνατόν απώλειες, και μόνο στο βαθμό που χρειάζεται για την προσέγγιση του θέματός μας.

ΡΟΜΑΝΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΤΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Έχει ειπωθεί, με αρκετά γλαφυρό τρόπο νομίζω, ότι η λέξη “ρομαντικός” κατέληξε να σημαίνει κατά καιρούς τόσα πολλά πράγματα ώστε, ο όρος αυτός καθεαυτόν, να μη σημαίνει πλέον τίποτα απολύτως (A.O. Lovejoy). Στη κλασική του μελέτη *The Decline and Fall of the Romantic Ideal* (1948), ο F.L.Lucas αποδελτίωσε 11,396, διαφορετικούς μεταξύ τους, ορισμούς του ρομαντισμού. Μακριά από μας λοιπόν το εγχείρημα να εμπλακούμε σε μια συζήτηση περί της φύσης του φαινομένου.

Αποτελεί πάντως κοινά αποδεκτή διαπίστωση, ότι ο Ρομαντισμός ως κίνημα, βρίσκεται στον αντίποδα του κλασικισμού και του Διαφωτισμού. Το αν αυτό σημαίνει κατ’ ανάγκη ότι και οι πολιτικές του αντιλήψεις, στην αρχή τουλάχιστον, ήταν συντηρητικές, αριστοκρατικές, ή ότι πάντως κινούνταν στον αντίποδα των επαναστατικών ιδεών, όπως αυτές τροφοδοτήθηκαν από το Διαφωτισμό και εκφράστηκαν από τη Γαλ-

λική επανάσταση, είναι λιγότερο προφανές και αποτελεί ζήτημα επί του οποίου έχουν εκφραστεί κατά καιρούς ριζικά αντίθετες απόψεις.

Το ότι οι διαφορές αρχών μεταξύ των δύο αυτών πνευματικών και καλλιτεχνικών κινημάτων συνεπάγονται και διαφορετικές προσεγγίσεις στα επιμέρους πολιτικά ζητήματα, είναι πάντως κάτι που δύσκολα μπορεί κάποιος να αρνηθεί.

Ένα από τα σημεία αυτά, λόγου χάριν, είναι το εθνικό ζήτημα. Πράγματι ο Διαφωτισμός, υπερτονίζοντας το ρόλο της Λογικής ως σταθεροποιητικού και κανονιστικού παράγοντα στην κοινωνική ζωή, και θέτοντας παγκοσμίως αποδεκτά κριτήρια αξιολόγησης της Τέχνης, είχε μια πλευρά έντονα κοσμοπολίτικη. Αντίθετα, ο Ρομαντισμός εδράζεται περισσότερο στη διαφορετικότητα παρά στην ομοιογένεια.

Εκεί που οι Διαφωτιστές αντιμετώπιζαν την ανθρωπότητα ως ένα κατά βάση συνεκτικό όλον, ανεξάρτητα από την εποχή και την γεωγραφική προέλευση, οι ρομαντικοί αντιπαράθετον τη μοναδικότητα της υποκειμενικής έκφρασης, ένα σημαντικό παράγοντα της οποίας αποτελούν τα επιμέρους εθνικά χαρακτηριστικά. Αυτό ας το συγκρατήσουμε, γιατί είναι ένα από τα κλειδιά ερμηνείας του ρόλου του Ρομαντισμού, ως υποστηρικτή των εθνοκαταλευθερωτικών κινημάτων. Ο Ελληνισμός είχε βέβαια, σε αντίθεση με άλλα εθνικά κινήματα, διπλό πλεονέκτημα, γιατί συγκέντρωνε και των κλασικιστών την εύνοια, καθώς η ομοιογένεια και η παγκοσμιότητα που πρόσβεναν οι τελευταίοι, είχε τις αξίες της Ελληνικής αρχαιότητας ως ιδανικό πρότυπο.

Η ίδια η εμφάνιση του Ρομαντισμού, ο τόπος και ο χρόνος, έχουν επίσης αποτελέσει αντικείμενο έντονης διαμάχης, όπως είναι άλλωστε φυσικό σε πνευματικά φαινόμενα που εκ των υστέρων προσδιορίστηκαν ως ενιαία, και επιχειρήθηκε να ταξινομηθούν αναδρομικά.

Στη Γερμανία όπου, σύμφωνα με ορισμένους μελετητές εντοπίζονται τα πρώτα του δείγματα (Fichte, Schleiermacher, Novalis, Görres, Tieck, Wackenröder, Adam Müller, οι αδελφοί Schlegel, Heine, Goethe κ.ά.), προχώρησε πολύ πέραν των απλών αισθητικών και λογοτεχνι-

κών αναζητήσεων και δομήθηκε ως ένα συνολικότερο σύστημα αξιών και ανάλυσης των φαινομένων, σχεδόν θάλεγε κανείς μετατράπηκε σε ολοκληρωμένη κοσμοθεωρία. Στη γερμανική περίπτωση, η πολιτική πλευρά του φαινομένου, καθώς αναπτύχθηκε σε ευθεία αντιπαράθεση με τη θύελλα των επαναστατικών και των ναπολεόντειων πολέμων, έλαβε μια έντονα αντιδημοκρατική και φιλομοναρχική χροιά. Πράγματι, αν ο χαρακτηρισμός της πρώτης κυρίως περιόδου του Ρομαντισμού ως αντεπαναστατικής έχει κάποια ορθότητα, αυτό ισχύει κυρίως στη Γερμανία (Gerhard Rempel).

Στην Αγγλία, που επίσης διεκδικεί την πατρότητα του φαινομένου (Richardson, Burns, Burke, Wordsworth, Coleridge, Byron, Shelley, Keats κ.ά.), η πολιτική πορεία των Ρομαντικών υπήρξε κάπως διαφορετική. Ενώ στις πρώτες φάσεις της Γαλλικής επανάστασης, οι Άγγλοι Ρομαντικοί, η αν θέλετε αυτοί που στη συνέχεια θα προσδιορίζονταν αναδρομικά ως Ρομαντικοί, φαίνεται να αντιμετωπίζουν ευνοϊκά την ανατροπή του παλαιού καθεστώτος, στη συνέχεια αποστασιοποιούνται από την Ιακωβίνικη και, ακόμη περισσότερο, από τη Ναπολεόντεια εκδοχή της. Πάντως, στην Αγγλία οι Ρομαντικοί υπήρξαν ένας ριζοσπαστικός παράγοντας σε διάφορους τομείς της κοινωνικής ζωής, αν και σχεδόν ποτέ δεν έφθασαν στο σημείο να αμφισβητήσουν το καθεστώς στο σύνολό του.

Όλοι οι μελετητές συμφωνούν ότι στη Γαλλία ο Ρομαντισμός παρουσιάστηκε αρκετά καθυστερημένα. Πολλές ερμηνείες έχουν προταθεί, μεταξύ των οποίων και το γεγονός ότι η Γαλλία υπήρξε το λίκνο του Διαφωτισμού και, άρα, είχε ισχυρότερες άμυνες απέναντι στο νέο ρεύμα. Αν και από την άλλη μεριά, Γάλλοι στοχαστές της περιόδου του Διαφωτισμού, όπως ο Diderot αλλά κυρίως ο Rousseau, έχουν θεωρηθεί εκ των υστέρων ως οι κατεξοχήν πρόδρομοι του Ρομαντισμού.

Σε κάθε περίπτωση, τα πρώτα δείγματα της επίδρασης του Ρομαντισμού στη Γαλλική πνευματική παραγωγή, εντοπίζονται από το 1800 και εξής, στα κείμενα της Madame de Staël (*De la Littérature*, 1800, *Corinne*, 1805, *De l'Allemagne*, 1810) και του Σατωβριάνδου (*René*,

1802) ενώ ως πρώτο ακραιφνώς Ρομαντικό έργο θεωρούνται από πολλούς οι *Méditations Poétiques* του Λαμαρτίνου, που κυκλοφόρησαν μόλις το 1820. Βλέπουμε εδώ ότι οι πρωταγωνιστές του νέου ρεύματος, όταν δεν προέρχονταν από την μερίδα των εμιγκρέδων αριστοκρατών (*émigrés*), ανήκαν πάντως στους κύκλους εκείνους που άσκησαν από ένα σημείο και έπειτα δριμυία αντιπολίτευση στο βοναπαρτικό δεσποτισμό. Πράγματι, όσο ζούσε τουλάχιστον, ο Ναπολέοντας δεν έτυχε της εύνοιας των σημαντικών ανθρώπων των γραμμάτων της εποχής του: “*J’ai pour moi la petite littérature et contre moi la grande*”, “έχω υπέρ μου τη μικρή λογοτεχνία και εναντίον μου την μεγάλη”, συνήθιζε να λέει κι ο ίδιος. Αυτή η αντιπολίτευση, ασχέτως των αρχικών της προθέσεων, κατέληξε συχνά στην πορεία, θέλοντας ή μη, να βρεθεί στο πλευρό των Βουρβώνων, ταυτιζόμενη μαζί τους στον ένα ή στον άλλο βαθμό.

Η Madame de Staël, λόγου χάριν, αν και είχε άμεση εμπλοκή στην πρώτη περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης (ας μην ξεχνάμε άλλωστε ότι ήταν η κόρη του δημοφιλούς υπουργού Jacques Necker, που η εκδίωξη του από τον Λουδοβίκο ΙΣΤ΄ πυροδότησε την έκρηξη της Επανάστασης), μετά τα βίαια γεγονότα του 1792 διέφυγε στο εξωτερικό, όπου την επόμενη χρονιά δημοσίευσε τους *Στοχασμούς πάνω στη δίκη της Βασιλίσσης (Réflexions sur le procès de la Reine)*, κείμενο στο οποίο υπερασπιζόταν τη Μαρία Αντουανέττα, όχι όμως αποκλειστικά ως βασίλισσα, αλλά και ως μια ταπεινωμένη γυναίκα που κατηγορήθηκε άδικα, και με την ευκαιρία αυτή κατήγγειλε γενικότερα την κατάσταση των γυναικών στην εποχή της. Επιστρέφοντας στο Παρίσι το 1797, συνέταξε μια έκ-

Προσωπογραφία της Madame de Staël.

κλήση στη “λογική” (*Des circonstances actuelles qui peuvent achever la Révolution*, 1798) όπου πρότεινε, προκειμένου να βγει η Γαλλία από το αδιέξοδο, την οριστική εγκαθίδρυση του δημοκρατικού πολιτεύματος και την ταυτόχρονη απομόνωση των Γιακωβίνων, αλλά και των αδιάλλακτων μοναρχικών. Γρήγορα όμως ήλθε σε σύγκρουση με τον Ναπολέοντα, ο οποίος την εξόρισε επανειλημμένα από τη Γαλλία, όπου επέστρεψε οριστικά με την Παλινόρθωση. Το τελευταίο της έργο, οι *Στοχασμοί πάνω στα σπουδαιότερα γεγονότα της Γαλλικής Επανάστασης* (*Considérations sur les principaux événements de la Révolution française*, γραμμένο το 1816 και δημοσιευμένο το 1818, ένα χρόνο μετά το θάνατό της), αρχίζει με έναν απολογισμό δράσης της φιλελεύθερης μερίδας που πρωτοστάτησε στα πρώτα χρόνια της επανάστασης και μια καταγγελία της “εκτροπής” των Γιακωβίνων και του Ναπολέοντα, για να καταλήξει τελικά σε μια χωρίς ενθουσιασμό αποδοχή των Βουρβόνων, υπό τον όρο ότι θα διδαχθούν από τα λάθη τους και θα εφαρμόσουν ένα συνταγματικό σύστημα διακυβέρνησης κατά τα βρετανικά πρότυπα.

Προσωπογραφία του Σατωβριάνδου.

Ο υποκόμης de Chateaubriand από την πλευρά του, ξεκίνησε επίσης με μια κριτική υποστήριξη της Επανάστασης στις πρώτες της φάσεις (θαύμαζε τον Mirabeau), αλλά αποφάσισε να μεταναστεύσει το 1791, όταν πλέον “αρκούσε να φέρεις ένα αριστοκρατικό όνομα, για να βρεθείς εκτεθειμένος σε διώξεις”, και μάλιστα υπηρέτησε στον αντεπαναστατικό στρατό των εμιγκρέδων προγκίπων για λίγους μήνες το 1792. Επιστρέφοντας στη Γαλλία, γοητεύθηκε και αυτός αρχικά από τον ανερχόμενο Ναπολέοντα, και υπηρέτησε για ένα μικρό

διάστημα στο Υπουργείο Εξωτερικών, αλλά υπέβαλε την παραίτησή του το 1804, όταν ο Πρώτος Ύπατος απήγαγε και εκτέλεσε με συνοπτικές διαδικασίες τον δούκα του Enghien, χαράσσοντας μεταξύ του κατακρημνισθέντος βασιλικού και του υπό κατασκευή αυτοκρατορικού θρόνου μια αιμόφυρτη οροθετική γραμμή που θεωρήθηκε απαραίτητη για την στερέωση του τελευταίου. Τα επόμενα χρόνια κύλησαν σε ένα καθεστώς επιτηρούμενης διαβίωσης, με μια αδιάκοπα επαπειλούμενη σύλληψη που δεν ήλθε ποτέ (και με μεταπτώσεις πάντως, όπως δείχνει η εκλογή του στη Γαλλική Ακαδημία το 1811), με αποκορύφωμα την κυκλοφορία από μέρους του το 1814, όταν τα συμμαχικά στρατεύματα εισέβαλαν στη Γαλλία, ενός φυλλαδίου με τίτλο *De Buonaparte et des Bourbons*, όπου η περιφρονητική χρήση της ιταλοκορσικάνικης εκφοράς του επωνύμου του Αυτοκράτορα των Γάλλων, σηματοδοτεί την αμφισβήτηση όχι μόνο της νομιμότητας αλλά και της “γαλλικότητάς” του. Στις λιγοστές σελίδες αυτού του κειμένου, που έχει μεγάλη σημασία για το θέμα που μας απασχολεί, ο Ναπολέοντας αποκαλείται δύο φορές “τυχοδιώκτης”, τρεις φορές “σφετεριστής” και δώδεκα φορές “ξένος” που, χρησιμοποιώντας “το σεμνό τίτλο του Ύπατου, [...] αυτοανακηρύχθηκε ως ο υπερασπιστής της τάξης, των νόμων και της θρησκείας”, με αποτέλεσμα στην αρχή “και οι πιο σοφοί να παγιδευτούν, και οι πιο διορατικοί να ξεγελαστούν. Όλοι έσπευσαν να τον υπηρετήσουν, οι μεν δημοκρατικοί βλέποντάς τον ως το λαϊκό ηγέτη ενός ελεύθερου κράτους, οι δε βασιλικοί πιστεύοντας ότι θα παίξει το ρόλο του Μονκ” (άγγλου στρατηγού του Cromwell, που ενώ είχε πολεμήσει τους βασιλόφρονες, αποκατέστησε αργότερα τον βασιλέα Κάρολο Β΄ στο θρόνο του).

Σε αντιπαράθεση προς τον αυτοαποκαλούμενο αυτοκράτορα, ο βασιλιάς “εκπροσωπεί για τους Γάλλους την ιδέα της νόμιμης εξουσίας, της τάξης, της ειρήνης και της ελευθερίας στο πλαίσιο του νόμου και της μοναρχίας. Οι αναμνήσεις της παλαιάς Γαλλίας, η θρησκεία, τα αρχαία έθιμα, τα οικογενειακά ήθη, οι συνήθειες της παιδικής μας ηλικίας, από το λίκνο ως τον τάφο, όλα συνδέονται με αυτόν τον ιερό τίτλο του βασιλέως: δεν φοβίζεται κανέναν, αντίθετα καθησυχάζει”. Δεν θα υπάρξει,

Νόμισμα του Λουδοβίκου ΙΗ΄.

συνεχίζει ο Σατωβριάνδος, “ούτε ησυχία, ούτε ευτυχία, ούτε ευδαιμονία, ούτε σταθερότητα στους νόμους και τις περιουσίες μας, παρά μόνον όταν ο οίκος των Βουρβώνων αποκατασταθεί στο θρόνο. Τα πάντα θα νομιμοποιηθούν με εκείνους, τα πάντα θα μείνουν παράνομα χωρίς εκείνους”.

Δεν είναι λοιπόν παράξενο, το αντίθετο μάλιστα, που οι κύκλοι αυτοί συνδέθηκαν στην πλειοψηφία με το καθε-

στώσ της μοναρχικής Παλινόρθωσης, όχι μόνο με τα γραπτά τους, αλλά συχνά και με τις άμεσα πολιτικές τους πράξεις. Έτσι ο Σατωβριάνδος, όχι μόνον έγινε μέλος της Άνω Βουλής, αλλά και ανέλαβε σε δύο κρίσιμες περιόδους χαρτοφυλάκια στις κυβερνήσεις του Λουδοβίκου ΙΗ΄, γενόμενος Υπουργός Εσωτερικών το 1815-1816 και Υπουργός Εξωτερικών μεταξύ των ετών 1822-1824.

Επιμείναμε κάπως στο παράδειγμα του Σατωβριάνδου, όχι μόνο επειδή επρόκειτο αναμφισβήτητα για τον σημαντικότερο Γάλλο συγγραφέα της γενιάς του αλλά και γιατί, όπως θα δούμε, αποτελούσε το απόλυτο πρότυπο του Βίκτορος Ουγκώ, που σε ηλικία μόλις 14 ετών, σημείωνε το 1816 στο προσωπικό του ημερολόγιο, ήδη με ρίμα, την περιφνημη φράση: “*Je veux être Chateaubriand ou rien*”, “θέλω να γίνω ή Σατωβριάνδος ή τίποτα”. Και, μέσω αυτής της συνδετικής φράσης, ας έλθουμε τώρα στον Ουγκώ:

Αυτός ο αιώνας ήταν δυο χρονών

“Αυτός ο αιώνας ήταν δυο χρονών. Η Ρώμη έπαιρνε τη θέση της Σπάρτης, ο Ναπολέοντας ξεπρόβαλε ήδη μέσα από το Βοναπάρτη, καθώς

το μέτωπο του αυτοκράτορα ράγιζε του Πρώτου Ύπατου το προσωπείο. Τον καιρό εκείνο στη παλιά πόλη της Μπεζανσόν [...] γεννιόταν, με το αίμα της Βρετάνης και της Λωρραίνης ανακατεμένα στις φλέβες του, ένα παιδί, χωρίς χρώμα, χωρίς βλέμμα και δίχως φωνή. Ασθενικό σαν χίμαιρα, από όλους ξεγραμμένο, εκτός απ' τη μητέρα του [...]. Αυτό το παιδί που η ζωή είχε βιαστεί να διαγράψει απ' το βιβλίο της, αυτό το παιδί χωρίς αύριο, ήμουν εγώ. Ίσως μια μέρα σας διηγηθώ, πόσο αγνό γάλα, πόσες φροντίδες, πόσα ταξίματα και πόση αγάπη, μ' έκαναν της μάνας μου δυό φορές το παιδί. [...]

Ίσως μια μέρα σας διηγηθώ ακόμη, όταν η νύκτα κάνει τα γηρατειά μου φλύαρα, πώς εκείνο το πεπρωμένο της δόξας και του τρόμου που τράνταζε τον κόσμο στα βήματα του Αυτοκράτορα, με τη θυελλώδη του πνοή με παρέσυρε σα φτερό. Τα παιδικά μου χρόνια βολόδεραν στους τέσσερις ανέμους. [...]

Κι αν κάποτε πετούν από μέσα μου οι σκέψεις, τα τραγούδια μου σα σκόρπια κουρέλια, αν προτιμώ να κρύβω τη αγάπη και τον πόνο, σε μια γωνιά ενός μυθιστορήματος χλευαστικού κι ειρωνικού, [...] είναι που η αγάπη, ο τάφος, κι η δόξα κι η ζωή, το κύμα που φεύγει και κείνο που πίσω του ακολουθεί, κάθε πνοή, κάθε ακτίδα, κάνει το κρύσταλλο της ψυχής μου να λάμπει και να δονείται, της ψυχής μου με τις χίλιες φωνές, που μέσα μου υπάρχει σαν παλλόμενο ηχείο. [...] Ξέρω από πού έρχομαι, κι ας αγνώω που πάω.[...]

Έχοντας τραγουδήσει, ακούω και παρατηρώ, στον πεσμένο Αυτοκράτορα υψώνοντας έναν σκιερό ναό, αγαπώντας την ελευθερία για τους καρπούς και τα άνθη της, το βασιλιά για τα παθήματά του. Πιστός ακόμη στο αίμα που έριξαν στις φλέβες μου, ο πατέρας μου, παλιός πολεμιστής, κι η μάνα μου από τη Βανδέα!"²

2. Συγχωρέστε μου την πρόχειρη απόδοση αυτών των στίχων, καθώς και όσων θα αναφερθούν στη συνέχεια, που δεν υπάρχουν μεταφρασμένοι στα ελληνικά. Όταν ολόκληρος Παλαμάς θεωρεί τόλμημα τη μετάφραση των ποιημάτων του Ουγκώ, τι να πούμε εμείς οι υπόλοιποι. Στόχος μου δεν είναι βέβαια η ποιητική απόδοση, αλλά η αναζήτηση των στοιχείων εκείνων που κρίθηκαν χρήσιμα για το σκεπτικό αυτής της προσέγγισης.

Αυτά έγραφε ο Ουγκώ τον Ιούνιο του 1830, σε ένα ποίημα της συλλογής *Les Feuilles d'automne* (Φθινοπωρινά φύλλα): “*Mon père, vieux soldat, ma mère vendéenne!*”, σα να λέμε, τηρουμένων των αναλογιών, “ο πατέρας μου ο ελασίτης κι η μάνα μου η χίτισσα!”.

Για την καταγωγή και τα παιδικά χρόνια του Βίκτορος Ουγκώ, και για την επίδραση που αυτά είχαν στην μετέπειτα πορεία του, έχουν γραφεί κατά καιρούς πολλά. Είναι γεγονός ότι το νήμα ξεκινά έξι περίπου χρόνια πριν από τη γέννησή του Victor, όταν ο στρατιώτης της Επανάστασης Λεοπόλδος Hugo βρίσκεται στη Βανδέα, καταδιώκοντας τους θουλικούς φιλομοναρχικούς αντάρτες της περιοχής, όπου γνωρίζεται με την Σοφία Trébuchet και την παντρεύεται, εγκαινιάζοντας μια μάλλον άτυχη προσωπική σχέση, που γρήγορα έφτασε σε αδιέξοδο, καθώς η “ασυμφωνία χαρακτήρων”, όπως θα λέγαμε σήμερα, ενισχυόταν από την πολιτική αντιπαράθεση.

Ενώ η μητέρα του, καλλιιεργημένη κυρία με αριστοκρατικές ρίζες, παρέμενε πιστή στις μοναρχικές ιδέες της οικογένειάς της (έστω και με μια μικρή δόση βολταρισμού), ο πατέρας του ακολουθούσε μια ραγδαία εξελισσόμενη στρατιωτική καριέρα, που τον έδενε όλο και περισσότερο με το βοναπαρτικό καθεστώς, φθάνοντας στο βαθμό του στρατηγού το 1809.

Από δύο μέχρι δεκατριών χρονών, ο νεαρός Βίκτωρ, έζησε κυρίως με τη μητέρα του και τα αδέρφια του στο Παρίσι, ενώ είναι ζήτημα αν πέρασε σε όλο αυτό το διάστημα δώδεκα μήνες συνολικά κοντά στον πατέρα του, στους στρατώνες της Ιταλίας και της Ισπανίας, όπου εκείνος υπηρέτούσε.

Από τη μια λοιπόν ο παραδεισένιος κόσμος της μητέρας, οργανωμένος σε μια μαγική παιδική ηλικία στο Παρίσι, ανάμεσα σε λογοτεχνικές συζητήσεις και αριστοκρατικές αναπολήσεις. Από την άλλη, η ναπολεόντεια εποποιία, που στεφανώνει με ηρωισμό και νίκες, έναν πατέρα μυθικό και σχεδόν πάντα απόντα.

Το 1815, ο πατέρας πετυχαίνει ένα από μακρού επιδιωκόμενο διαζύγιο και αποκτά την επιμέλεια των παιδιών, για να σπεύσει να τα εμπι-

στευθεί σε ένα οικοτροφείο, ενόψει της μελλοντικής εισόδου τους, κατά τις επιθυμίες του, στο Πολυτεχνείο.

Ήδη όμως ο Ουγκώ έδινε δημόσια δείγματα της πραγματικής κλίσης και του ταλέντου του όταν, σε ηλικία 14 ετών, η Γαλλική Ακαδημία απένειμε εύφημο μνεία σε κάποιους στίχους που της είχε στείλει κρυφά από το οικοτροφείο. Από εκείνη την εποχή χρονολογείται και η περί “*Σατωβριάνδου ή τίποτα*” σημείωση που προαναφέραμε.

Στα 1818 η μητέρα, χρησιμοποιώντας τις διασυνδέσεις της με το καθεστώς της Παλινόρθωσης, ανατρέπει την προηγούμενη απόφαση, και σε ηλικία 16 χρονών ο Βίκτωρ επιστρέφει οριστικά κοντά της, γλιτώνοντας και το επαπειλούμενο Πολυτεχνείο.

Την επόμενη χρονιά, σε ηλικία μόλις 17 ετών, εκδίδει με τον αδελφό του, ένα περιοδικό, τον *Conservateur littéraire*, τον *Φιλολογικό Συντηρητικό*, που ο τίτλος του λέει τα πάντα για τις προθέσεις του.

Ο Βίκτωρ Ουγκώ έφηβος.

ΩΔΗ ΣΤΗΝ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΗ ΤΟΥ ΑΓΑΛΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΕΡΡΙΚΟΥ ΤΟΥ Δ΄ (ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1819)

Παράλληλα, το Φεβρουάριο του 1819, παίρνει μέρος στον ποιητικό διαγωνισμό της Ακαδημίας της Τουλούζης και κερδίζει το πρώτο βραβείο, για το ποίημά του με τίτλο “*Ode sur le rétablissement de la statue de Henri IV*”, “Ωδή στην αναστήλωση του αγάλματος του Ερρίκου του Δ΄”. Η

αφορμή ήταν ένα γεγονός της επικαιρότητας, συμβολικής κυρίως σημασίας.

Το 1792 η Γαλλική επανάσταση είχε γκρεμίσει τον ορειχάλκινο έφιππο ανδριάντα του βασιλιά Ερρίκου Δ΄ που βρισκόταν από το 1614 στο μέσον της Pont-Neuf, της γνωστής γέφυρας του Σηκουάνα, και με το υλικό του είχε κατασκευάσει στο ίδιο σημείο μια κανονιοστοιχία που, στα χρόνια των επαναστατικών πολέμων, σήμαινε το συναγερμό στην πόλη του Παρισιού. Τώρα, το καθεστώς των Βουρβόνων, θέλοντας να σηματοδοτήσει την παλινόρθωση, ανακατασκεύασε το άγαλμα και το τοποθέτησε στην παλιά του θέση, εκεί που βρίσκεται μέχρι και σήμερα. Με την ωδή του ο Ουγκώ, παράλληλα με τα δείγματα του ταλέντου του, έδωσε για πρώτη φορά δημοσίως και με τρόπο μη επιδεχόμενο παρερμηνεία, το πολιτικό του στίγμα:

*“Πέρασε λοιπόν τόσος καιρός από τις ημέρες εκείνες της ιστορίας μας,
που το Παρίσι τόλμησε να υψώσει χέρι κατά του ηγεμόνα του ;
Τότε που η όψη του Ερρίκου, οι αρετές του, η μνήμη του,
δεν μπόρεσαν να αποπλίσουν τους αγνώμονες, που κατέστρεψαν το
λατρευτό του άγαλμα,
αυτή την παραπλανημένη ορδή που ακρωτηρίασε τον κατακρημνι-
σμένο ορειχάλκο ; [...]
Όμως τι είναι αυτή η βουή ; Ποιος υψώνει τις ευτυχισμένες σημαίες
των βασιλέων μας ;
Θεέ μου, τι πλήθος είναι αυτό που από μακριά έρχεται, κάνοντας τη
γη να τρέμει ;
Ουρανοί ! Είναι αυτός ! Βλέπω το αριστοκρατικό του κεφάλι,
κι ο λαός επαναλαμβάνει εν χορώ το λατρευτό του όνομα.
Λύρα μου ! Σώπα μπρος στο μεθύσι του πλήθους.
Τι αξίζουν οι συνθέσεις σου πλάι στις αγαλλίασης τους ύμνους
που τραγουδά η Γαλλία στα πόδια του Ερρίκου ;
Γάλλοι ! Δοξάστε το Θεό, βλέπετε ένα δίκαιο βασιλέα, άλλον ένα
Γάλλο ανάμεσά μας.
Από δω και πέρα, πετώντας προς τη δόξα, εδώ θα ερχόμαστε,*

τα σέβη μας στον Ερρίκο να
υποβάλλουμε και να αντλού-
με δύναμη για τη νίκη.
Κι όταν μιλούν για τις
λατρευτές του αρετές,
Τα παιδιά δεν θα χρειάζεται
να ρωτούν τους πατέρες μας,
Πως ήταν το χαμόγελο του
καλού βασιλιά !”

**Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ
ΔΟΥΚΑ ΤΟΥ BERRY
(ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1820)**

Το άγαλμα του Ερρίκου Δ΄.

Ένα χρόνο αργότερα, άλλο ένα γεγονός της επικαιρότητας, ενέπνευσε τον ταχύτατα ανερχόμενο νέο ποιητή. Στις 13 Φεβρουαρίου του 1820, στα σκαλιά της Όπερας του Παρισιού, ο Δούκας του Berry, γιος του μελλοντικού Καρόλου Ι΄ και επίδοξος διάδοχος του Γαλλικού θρόνου, έπεφτε θανάσιμα τραυματισμένος από το κτύπημα ενός εργάτη, του Louis Louvel, παλιού σταυλίτη του Ναπολέοντα. Λίγες ημέρες αργότερα, ο Ουγκώ συνέθετε την “Ode sur la mort de S.A.R. Charles-Ferdinand d’Artois, duc de Berry, fils de France”, “Ωδή στο θάνατο της Α.Β.Υ. του Καρόλου-Φερδινάνδου του Αρτουά, Δούκα του Berry, τέκνου της Γαλλίας”:

*“Παράτα τα συμπόσια, πάψε για λίγο το χαρούμενο παραλήρημά σου,
Παρίσι, πόλη θλιβερή ! Στρέψε το βλέμμα σου προς στο θέατρο εκείνο
που τα ακόροντα της λύρας εναρμονίζονται με της τέχνης τη γοητεία.
Χορωδίες διακόψτε, πάψτε ανάλαφροι χοροί.
Σβήστε τους λαμπρούς πολυελαίους και στη θέση τους ανάψτε επι-
κήδειες δάδες.
Κάτω από τα λαμπρά, χαρούμενα στολίδια,*

δίπλα σε μια κλίνη οπού αναστενάζει ένας ετοιμοθάνατος,
μιας σεβαστής γενιάς, κατατρεγμένης από την απελπισία,
βλέπω να φτάνει η πομπή.

Είναι ένας πατέρας στα γόνατα, ένας αδελφός ταραγμένος,
και μια εξαδέλφη που δεν έχει πια άλλα δάκρυα να καταπραΰνουν τη
σκοτεινή της οδύνη.

Πάνω στο ικρίωμα, μέσα στις κραυγές μιας αιμοχαρούς συνέλευσης,
Η μητέρα της πέθανε σαν βασίλισσα και ο πατέρας της σαν ήρωας,
και το μικρό της αδελφό είδε να χάνεται πίσω από τα σίδερα.

Κι όταν των συνασπισμένων βασιλέων το χέρι έσπασε τις αλυσίδες της,
για καιρούς σε μακρινές ακτές κατέφυγε, μακριά από τα ερημωμένα
ακρογιάλια μας.

Μετά από τόσες οδύνες, ξανάδε τη Γαλλία,
για να μάθει επιστρέφοντας στον πατέρα της το παλάτι,
ότι τα βάσανά της δεν είχαν τέλος.

Berry, όταν επαινούσαμε τα ειρηνικά σου κατορθώματα,

Οι ύμνοι μας ξύπνησαν τον κοιμισμένο δράκο.

Η Αναρχία σήκωσε πάλι κεφάλι,

κι ο Άδης ο ίδιος ανατρίχιασε.

Βρονχώμενο, μεσ' στο σκοτάδι, το τέρας,

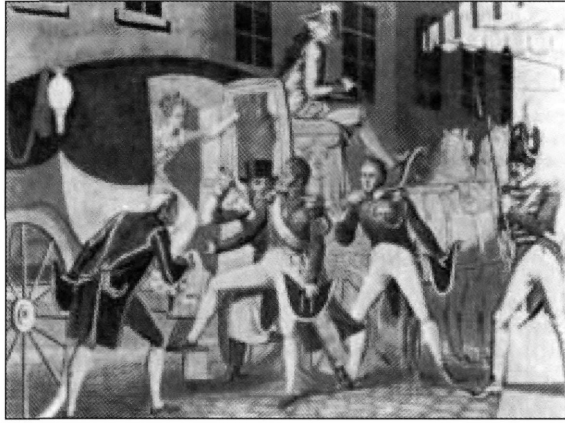
ξεδιπλώνοντας τα πελιδνά φτερά του,

μέσα στις ζητωκραυγές των βασιλοκτόνων σκιών,

ξεπρόβαλε πετώντας από τα βάθη της κόλασης”.

Μια παρατήρηση μόνο. Βλέπουμε ότι από το προσκέφαλο του ετοιμοθάνατου απουσιάζει η σύζυγος, προκειμένου να εισαχθεί και να πρωταγωνιστήσει στη σκηνή του δράματος μια εξαδέλφη. Πρόκειται για τη μόνη επιζώσα κόρη του Λουδοβίκου του ΙΣΤ΄ και ο μοναδικός λόγος, νομίζω, που εισάγεται είναι για να δώσει την ευκαιρία στον ποιητή να αναφερθεί στην τύχη του πατέρα της, του Λουδοβίκου του ΙΣΤ΄, της μητέρας της, της Μαρίας Αντουανέττας, και του μικρού της αδελφού, καταγγέλλοντας με τον τρόπο αυτό τα πεπραγμένα της “αιμοχαρούς”

Γαλλικής επανάστασης.³ Ως μέτρο σύγκρισης τηρουμένων των αναλογιών, να σημειώσουμε ενδεικτικά, ότι, μαθαίνοντας τη δολοφονία του Δούκα του Berry, ο εικοσάχρονος τότε Πούσκιν εμφανίστηκε στο Αυτοκρατορικό Θέατρο της Πετρούπολης, κραδαινώντας ένα πορτραίτο του Louvel, με τη λεζάντα “ένα μάθημα για τους Βασιλιάδες”.

Η δολοφονία του Δούκα του Berry.

Η ωδή αυτή σηματοδοτεί ένα σταθμό στην καριέρα του Ουγκώ. Οι στίχοι του συγκίνησαν τον Λουδοβίκο τον ΙΗ΄, που έδωσε αμέσως εντολή να του παρασχεθεί μια βασιλική χορηγία ύψους 2.000 φράγκων, ενώ η επιτυχία του έδωσε στο νεαρό ποιητή την ευκαιρία να γνωριστεί με τον Λαμαρτίνο και, κυρίως το ίνδαλμά του, τον Σατωβριάνδο, ο οποίος δεν δίσταξε να τον χαρακτηρίσει “l’enfant sublime”, το “έξοχο παιδί”.

3. Η περιπετειώδης ζωή αυτής της κόρης του Λουδοβίκου ΙΣΤ΄ (Marie-Thérèse Charlotte, 1778-1851), της επιλεγμένης “Madame Royale”, αποτελούσε αγαπημένο θέμα των βασιλοφρόνων ρομαντικών συγγραφέων: “Αυτή η νέα πριγκίπισσα που καταδιώξαμε, που καταστήσαμε ορφανή, αναπολεί στα ξένα παλάτια τις φυλακές της Γαλλίας. Μπορούσε να δεχτεί το χέρι ενός ισχυρού κι ένδοξου πρίγκιπα, αλλά προτίμησε να ενώσει το πεπρωμένο της με εκείνο του εξαδέλφου της, φτωχού εξόριστου και καταζητούμενου, επειδή ήταν Γάλλος, και δεν ήθελε να χωριστεί από τις δυστυχίες της οικογένειάς της [...]. Όταν εγκατέλειπε την πατρίδα της, όπου υπήρξε τόσο δυστυχής, κοίταξε πίσω κι έκλαψε [...]. Αχ, ας βρει τουλάχιστον κάποια παρηγοριά, ενώ θα φέρνει την ευτυχία στην ένοχη πατρίδα της!”, αναφωνούσε το 1814 ο Σατωβριάνδος στο προαναφερθέν φυλλάδιό του *De Buonaparte et des Bourbons*, το οποίο είναι βέβαιο ότι είχε διαβάσει ο Ουγκώ.

Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΔΟΥΚΑ ΤΟΥ BORDEAUX (ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1820)

Η υπόθεση αυτή όμως είχε ακόμη ψωμί. Στόχος του σελοποιού Louvel, όταν βύθιζε το μήκους 25 εκατοστών σουβλί του στο στήθος του ύστατου απόγονου της βασιλικής οικογένειας, όπως δήλωσε και ο ίδιος λίγο προτού οδηγηθεί στο ικρίωμα, ήταν “να ξεπαστρέψει τη ράτσα των Βουρβόνων από προσώπου γης”. Προς κακή του τύχη όμως, και προς επίρρωση του αδιεξόδου παρόμοιων ενεργειών, γρήγορα μαθεύτηκε ότι η χήρα του Δούκα ήταν ήδη έγκυος ενός μηνός και στις 29 Σεπτεμβρίου γεννούσε τον Δούκα του Bordeaux, και ο Ουγκώ έσπευδε να αφιερώσει μια νέα ωδή στο νεογέννητο βασιλικό βλαστό:

*“Ω χαρά! Ω θρίαμβε! Ω μυστήριο! Γεννήθηκε, το ένδοξο παιδί,
ο άγγελος που άφησε επί της γης ένας μάρτυρας ενώ έφευγε για
τους ουρανούς!
Χαίρε νέα φλόγα που αναζωπυρώνεις τον αρχαίο πυρσό!
Τιμή στο πρώτο σου ξημέρωμα, νεαρέ κρίνε που βλασταίνεις μέσα από
ένα τάφο!”.*

Σχεδόν ταυτόχρονα κυκλοφόρησε και η ομώνυμη ωδή του Λαμαρτί-νου, δείχνοντας πόσο είχαν στενέψει τα περιθώρια πρωτοτυπίας, αν και ο τελευταίος κέρδισε τους τίτλους της ημέρας, καθώς επικράτησε ο χαρακτηρισμός του για το βρέφος ως “το παιδί του θαύματος”:

*“Γεννήθηκε το παιδί του θαύματος! Κληρονόμος του αίματος ενός
μάρτυρος,
γεννήθηκε από έναν καθυστερημένο χρησμό, γεννήθηκε από έναν
τελευταίο αναστεναγμό!
[...] Έτσι βλασταίνει πάνω στα ερείπια, ένας κρίνος που φύτεψε η
καταιγίδα!”.*

Και το συναρπαστικό αυτό σήριαλ συνεχίστηκε. Το Μάιο του 1821, ενώ η επανάσταση εξαπλωνόταν στην Ελλάδα και ο Ναπολέοντας πέθαινε στη μακρινή εξορία του, ο νεογέννητος Δούκας του Bordeaux βαπτιζόταν, και ο ευνοούμενος ποιητής της Αυλής κλήθηκε να συνθέσει μια νέα ωδή, προκειμένου να υμνηθεί το αξιομνημόνευτο γεγονός. Φαίνεται ότι

ο νέος ρόλος είχε αρχίσει κάπως να κουράζει τον Ουγκώ: “Η κυβέρνηση μου ζήτησε στίχους για τη βάπτισμα του Δούκα του Bordeaux, αλλά αισθάνομαι αδυναμία να τους γράψω”, έγραφε σχετικά στο φίλο του Alfred de Vigny. Τελικά, όπως-όπως, τα κατάφερε:

*“Αχ, έλεγαν οι λαοί της οικουμένης, ήρθε το τέλος του κόσμου ;
Τα βήματά μας, μέσα στη βαθεία νύχτα, μας οδηγούν σε άγνωστα
μονοπάτια.*

Πού πάμε;

*Οι φυλές χωρίζονται από τους αρχηγούς τους. Τα κοπάδια διώ-
χνουν τους ποιμένες τους.*

*Και των βασιλέων τα σκήπτρα συντρίβονται από τα ραβδιά των
σφετεριστών.*

Οι θρόνοι πέφτουν, ο άμβωνας καταρρέει.

*Και οι χαμερπείς φιλοδοξίες που κοιμόνταν σαν ερπετά, σηκώνουν
κεφάλι σαν γίγαντες.*

*Αλλά την ώρα που πιστεύαμε πως μας είχε εγκαταλείψει,
ο Παντοδύναμος μας έθεσε υπό την σκέπη του.*

*Ενώ των κακών τιμώρησε τις προκλήσεις,
σκορπίζοντας τις συνάξεις τους και διαλύοντας τις φάλαγγές τους,
μας έστειλε έναν από τους αγγέλους του,*

όπως τα παλιά τα χρόνια μας είχε στείλει τον Υιό του.

Λαοί, μην αμφιβάλετε, υμνήστε τη νίκη σας!

*Ένας σωτήρας γεννήθηκε, ντυμένος την ισχύ και τη δόξα,
βαστά μαζί ρομφαία και ξίφος.*

*Από τα μαθήματα της δυστυχίας θα γεννηθούν οι ευτυχισμένες μας
μέρες,*

*Γιατί εξήντα προγόνων βασιλέων οι σκιές ξαγρυπνούν πάνω από
το λίκνο του.*

Είναι ένας βασιλιάς ανάμεσα στους ανθρώπους”.

Στη γραμμή αυτή εξακολούθησε να κινείται σε μεγάλο βαθμό η ποιη-
τική παραγωγή του Hugo τα επόμενα χρόνια, με σημαντικότερο σταθμό,
τον Δεκέμβριο του 1822, την “Ode sur Louis XVII”, “Ωδή στο Λουδοβίκο

ΙΖ΄”, τον άτυχο δεκάχρονο γιο της Μαρίας Αντουανέττας, που όπως υπενθυμίσαμε και πρωτύτερα, βρήκε το θάνατο υπό μυστηριώδεις συνθήκες στα χρόνια της Επανάστασης, και που οι ακραίοι μοναρχικοί αρέσκονταν να αριθμούν ως δυνάμει βασιλέα, αφού επιβίωσε κατά δύο χρόνια του πατέρα του.

Το ότι το ιδεολογικό περιεχόμενο και η θεματολογία όλης αυτής της ποιητικής παραγωγής δεν ήταν ένα τυχαίο γεγονός, δεν ήταν η υποταγή στα κελεύσματα μιας περιστασιακής μόδας, αλλά βασιζόταν σε μια συνειδητή επιλογή, το υπογραμμίζει ο ίδιος ο εικοσάχρονος Ουγκώ, τον Ιούνιο του 1822, στην λακωνική εισαγωγή που συνοδεύει την έκδοση της πρώτης του προσωπικής ποιητικής συλλογής, των *Odes* (Ωδές):

“Υπάρχουν δύο προθέσεις στην έκδοση αυτού του βιβλίου, η λογοτεχνική πρόθεση και η πολιτική πρόθεση. Αλλά”, σημειώνει, “στη σκέψη του συγγραφέα η τελευταία είναι συνέπεια της πρώτης, διότι η ιστορία των ανθρώπων δεν παρουσιάζει ποιητικό ενδιαφέρον, παρά μόνο όταν ειδωθεί και ζυγιστεί από το ύψος των μοναρχικών ιδεών και της θρησκευτικής πίστης”.

Η ΣΤΕΨΗ ΤΟΥ ΚΑΡΟΛΟΥ Ι΄ (1825)

Το αποκορύφωμα αυτής της πορείας ήρθε το 1824, όταν με το θάνατο του Λουδοβίκου ΙΗ΄ στο θρόνο ανήλθε ο αδελφός του Κάρολος Ι΄, ακολουθούμενος από το κόμμα των αδιάλλακτων μοναρχικών, των *ultra-royalistes*. Οι τελευταίοι ήδη είχαν πάρει το επάνω χέρι μετά τη δολοφονία του Δούκα του Berry, τώρα όμως, χωρίς να εμποδίζονται πλέον από τη κάποια μετριοπάθεια του Λουδοβίκου ΙΗ΄, αλλά έχοντας αντίθετα αποθρασυνθεί με τον ενθρονισμό του προσάτη και εκφραστή τους Καρόλου Ι΄, επέλαυναν ασυγκράτητοι, ανοίγοντας ένα νέο κύκλο καθυστερημένης *revanche*, μιας δεύτερης παλινόρθωσης. Ένα μόνο παράδειγμα: Διακόσιοι πενήντα στρατηγοί διώχθηκαν αμέσως από το στρατό με την αναδρομική κατηγορία ότι, ως νέοι στρατιωτικοί πριν από τριάντα χρόνια, είχαν υπηρετήσει στο στρατό της Γαλλικής Επα-

νάστασης και του Ναπολέοντα, αν και ήδη επί δέκα χρόνια υπηρετούσαν νομοταγώς στο βασιλικό στρατό.

Ο Κάρολος θέλησε να δώσει ιδιαίτερη συμβολική βαρύτητα στην ανάρρησή του στην εξουσία, στεφόμενος με το μεσαιωνικό φράγκικο τυπικό στον καθεδρικό ναό της Reims. Στη στέψη ήταν, φυσικά προσκεκλημένος και ο Ουγκώ, τον οποίο, παράλληλα με την ανανέωση της βασιλικής χορηγίας, ο νέος βασιλιάς είχε μόλις χρήσει ιππότη της Λεγεώνας της Τιμής.

Με αφορμή αυτό το γεγονός ο εικοσιτριάχρονος ποιητής συνέθεσε την “Ode sur le sacre de Charles X”, “Ωδή στη στέψη του Καρόλου του Ι΄”:

Νόμισμα του Καρόλου Ι΄.

*“Η βασιλεία, καιρούς τώρα στερημένη από τα στέμματά της,
της ορειχάλκινης αλυσίδας που ενώνει τους θρόνους με τον ουρανό,
ξαναβρήκε το χαμένο κρικό.*

*Είδαμε άλλοτε τους λαϊκούς τυράννους
να επιτίθενται στο παρελθόν σα να’ ταν ένας προαιώνιος εχθρός.*

Μα, ξεγελώντας των όρνιων την εγκληματική μαγία,

*Ο Θεός φύλαξε την περιστέρα με τα εγκαταλελειμμένα κρίνα,
που τώρα θα ανοίξει ξανά πάνω από ένα βασιλέα τα φτερά της:*

Αυτή η ευτυχία επιφυλάχθηκε στον Κάρολο,

που θα στεφθεί με τους αρχαίους τύπους.

Ηχούν οι καμπάνες, το κανόνι βροντά

Και μπροστά στον πρωτότοκο των βασιλέων του κόσμου,

Ο λαός λυγίζει το γόνα”.

Το έργο αυτό, γραμμένο τον Ιούνιο του 1825, αποτελεί το τελευταίο σημαντικό έργο αυλικής ποίησης της καριέρας του Ουγκώ. Στην επίσημη τελετή ήταν προσκεκλημένος και ο Λαμαρτίνος που επίσης συνέθεσε για την περίπτωση ένα “Ύμνο στη Στέψη”, καθώς και ο Nodier, προκειμένου να γράψει το επίσημο χρονικό της ενθρόνισης. Είναι όμως ενδιαφέρον ότι υποβαθμίστηκε από την Αυλή η παρουσία του Σατωβριάνδου (κλήθηκε μόνο σε μια δευτερεύουσα εκδήλωση των τελετών), τον οποίο ήδη οι αδιάλακτοι μοναρχικοί είχαν εκπαραθυρώσει από την κυβέρνηση πριν από ένα χρόνο. Ο Σατωβριάνδος, που είχε εκτεθεί τα προηγούμενα χρόνια εξ αιτίας της συνταγματικής αντιπολίτευσης που είχε ασκήσει, έγραφε λίγες ημέρες αργότερα, στις 29 Ιουνίου, στην εφημερίδα *Le Journal des débats*:

“Οι βασιλικές γιορτές τελείωσαν. [...] Ήδη, η θλιβερή πραγματικότητα απομένει μόνη μπροστά μας, ξεστολισμένη από τις αυταπάτες που την περιτύλιξαν, προκειμένου για να την καταστήσουν για μια στιγμή υποφερτή”..

CROMWELL (1827)

Μεσολαβεί ένα διάστημα τεσσάρων ετών, στη διάρκεια των οποίων η έγνοια του Ουγκώ εστιάζεται περισσότερο στα θεωρητικά και μορφολογικά ζητήματα της τέχνης. Ο υφέρπων ρομαντισμός των πρώτων, κατά βάση κλασικιζόντων έργων του, ενδυναμώνεται, τόσο από πλευράς ύφους, όσο και από πλευράς θεματολογίας. Το αποκορύφωμα αυτής της διαδικασίας τοποθετείται από τους μελετητές μεταξύ των ετών 1827 και 1829, και σηματοδοτείται από δύο έργα, την πρώτη του τραγωδία, τον *Cromwell*, το 1827 και την ποιητική συλλογή των *Orientales* (*Ανατολίτικα*), το 1829.

Στον *Cromwell* ο Ουγκώ ξεκαθαρίζει τους λογαριασμούς του με τον κλασικισμό. Απορρίπτει τους δύο πρώτους αριστοτελικούς κανόνες για την τραγωδία, τους κανόνες που επέβαλαν την ενότητα στο χώρο και το χρόνο, και βαστά τον τρίτο κανόνα, εκείνον της ενότητας της δράσης.

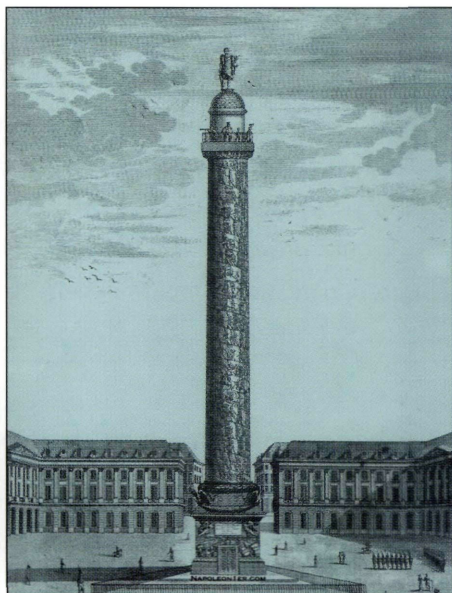
Παράλληλα, υπογραμμίζει το δικαίωμα αλλά και το καθήκον της τέχνης, να παρουσιάζει την πραγματικότητα υπό όλες της τις όψεις. Μπορεί αυτά τα πράγματα να μας φαίνονται σήμερα αυτονόητα, αλλά το 1827 αποτελούσαν μια επανάσταση. Το κείμενο αυτό έγινε αμέσως δεκτό ως το μανιφέστο της ρομαντικής δραματικής ποίησης, και ο συγγραφέας του αναδείχθηκε επικεφαλής του κινήματος των νέων ιδεών στην τέχνη. Γύρω του συγκεντρώθηκαν οι νέοι καλλιτέχνες που μοιράζονται τις ανησυχίες του, όπως ο Αλέξανδρος Δουμάς, ο Θεόφιλος Gautier, ο Alfred de Musset, ο Gérard de Nerval, ο Nodier, ο Delacroix και άλλοι, μια ολόκληρη γενιά εξεγεγερμένων νεαρών, των επιλεγόμενων “jeunes sauvages”, που τα μακριά μαλλιά και τα γένια τους, το εκκεντρικό τους ντύσιμο, τα τσιγάρα τους και η ρέμπελη ζωή τους, αναστάτωναν την κοινωνία, τουλάχιστον όσο και οι μοντέρνες ιδέες τους περί τέχνης.

Η ΚΟΛΩΝΑ ΤΗΣ ΠΛΑΤΕΙΑΣ VENDÔME (1827)

Παράλληλα, η δεκαετία αυτή οριοθετείται και στο επίπεδο της προσωπικής ζωής του Ουγκώ, από μια σειρά σημαντικών γεγονότων. Ο θάνατος της μητέρας του το 1821 αποτελεί ένα βαρύ πλήγμα, αλλά ταυτόχρονα σηματοδοτεί και την αρχή μιας διαδικασίας απελευθέρωσης από μια υπερπροστατευτική κηδεμονία σε πολλά επίπεδα. Είναι ενδεικτικό ότι λίγους μήνες αργότερα σπεύδει να αρραβωνιαστεί και στη συνέχεια να παντρευτεί την Adèle Foucher, επισημοποιώντας μια σχέση που η μητέρα του απέρριπτε με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο.

Αυτή η απελευθέρωση έχει επιπτώσεις, πιστεύω, και στο ζήτημα που μας ενδιαφέρει, την πολιτική διαδρομή του ποιητή, αλλά με ρυθμούς λιγότερο ταχείς, μέσα από μια διαδρομή πιο μακρόσυρτη και περίπλοκη. Αρχικά, η πολιτική κληρονομιά της μητέρας του βαρβαίνει αποφασιστικά, όπως είδαμε και με όλη αυτή τη σειρά των ποιημάτων μέχρι το 1825. Αλλά, όσο τα χρόνια περνούν και η επίδρασή της ατονεί, ο Ουγκώ φαίνεται να προσεγγίζει όλο και περισσότερο, ανακαλύπτοντάς τον ξανά, τον πατέρα του, ο οποίος θα πεθάνει το 1828. Η επαφή αυτή, όπως και

στην περίπτωση του Μάριου στους *Αθλίους*, στάθηκε αφορμή να αποκαλυφθεί στον γιο του βοναπαρτιστή στρατηγού, όλη η μεγαλειώδης πλευρά της ναπολεόντειας εποποιίας και η σύγκρισή της με την αδύναμη Γαλλία της εποχής του υπήρξε καταθλιπτική.

Η στήλη της πλατείας Vendôme.

Αποτέλεσμα αυτής της αποκάλυψης αποτελεί και το ποίημά του “*Ode à la colonne de la place Vendôme*”, “Ωδή στην στήλη της πλατείας Vendôme”, το Φεβρουάριο του 1827. Υπενθυμίζουμε ότι η στήλη αυτή είχε υψωθεί το 1806, κατασκευασμένη από το μπρούτζο των εχθρικών κανονιών που έπεσαν στα χέρια των Γάλλων κατά την εκστρατεία του Αούστερλιτς. Ήταν σμιλεμένη με παραστάσεις των μαχών και στην κορυφή της δέσποζε το άγαλμα του Ναπολέοντα, που είχε αφαιρεθεί μετά την παλινόρθωση (και το μέταλλό του χρησιμοποιήθηκε στην ανακατασκευή του αγάλματος του Ερρίκου Δ΄ ...):

*“Ω μνημείο εκδικητικό! Τρόπαιο ανεξίτηλο!
Μόνο εσύ στέκεις όρθιο –θριαμβευτικό ερείπιο–*

απ' όλα τα έργα του κολοσσιαίου χεριού ενός γίγαντα !
 Απομεινάρι της Μεγάλης Αυτοκρατορίας και της Μεγάλης Στρατιάς,
 Κολώνα που από τα ύψη σου μιλά η φήμη, σ' αγαπώ.
 Αγαπώ τους παλιούς ήρωες, που σκάλισε πάνω σου η Νίκη,
 κι όλα αυτά τα φαντάσματα της δόξας που συνωστίζονται γύρω σου.
 Με το μπρούτζο του Ερρίκου η αλαζονεία μου σε παντρεύει.
 Μ' αρέσει να σας βλέπω μαζί να κυριαρχείτε στις περιστασιακές
 μας έγνοιες!

[...]

Αλλά τι ακούω! Με υπόκωφα μουρμουρητά,
 απ' την κορφή ως τη βάση σου τρίζουν οι πανοπλίες !
 Κολώνα! Στα θαμπωμένα μάτια μου, τα χάλκινά τάγματα
 των μπαρουτοκαπνισμένων ημιθέων σου,
 παλεύουν να κατέβουν στη γη !
 Τι συμβαίνει; Ποια προσβολή ανείπωτη
 έκανε τις λεγεώνες σου να ανατριχιάζουν σαν ένας άνθρωπος;
 Ποιος αφύπνισε τις αθάνατες ψυχές,
 αυτούς τους αετούς, που φτεροκοπούν στη βάση σου,
 σφίγγοντας στα νύχια τους το σβησμένο αστροπελέκι;

Λεπτομέρεια
 από τη βάση της στήλης.

Κατάλαβα: ο ξένος, που μας νομίζει αμνήμονες,
 θέλει, σελίδα τη σελίδα, να κουρελιάσει την ιστορία μας,
 τη γραμμένη με αίμα και σίδηρο.

Τι σκέπτεται άραγε ο ξένος που μας αψηφά;
Μήπως σαν χθες δεν είχαμε σκλάβα μας την Ευρώπη!
Και να υποστούμε τώρα του ζυγού της το ανάξιο βάρος!
Όχι ! Στης μάχης το πεδίο μπορούμε να εμφανιστούμε ξανά.
Μας ακρωτηρίασαν, αλλά με τον καιρό ίσως φύτρωσε και πάλι
του λιονταριού το νύχι.

Η υδρόγειος ολόκληρη ανατριχιάζει από ηφαιστεια ρεύματα.
Πέρα απ' τον Ωκεανό οι Αμερικές μουγκρίζουν.
Η Ισταμπούλ ερυθριά. Η Έλλη ξαναβρίσκει τις αρχαίες ημέρες.
Η Λισσαβώνα παλεύει μεσ' στις Αγγλίας τα χέρια.
Μόνο ο ιστορικός φράγκικος λαός αγανακτεί,
που η γη τρέμει από των άλλων τα βήματα,
κι όχι απ' τα δικά του.

Φυλαχτείτε ξένοι! Δεν ξέρουμε τι να κάνουμε!
Η ειρήνη μάταια μας λικνίζει στη ράθυμη αγκαλιά της,
Η αρένα του πολέμου ακαταμάχητα μας θέλγει!
Στα άπρακτα –αλίμονο!– χέρια μας σφίγγουμε, ελλείπει σπαθιών,
λύρες !
Κι όπως θα πολεμούσαμε, τραγουδάμε!

Φυλαχτείτε ξένοι! Η Γαλλία, που στα σπλάχνα της
μια καινούργια εποχή ανδρώνεται,
Δεν είναι ακόμη τόσο νεκρωμένη, που να ανεχθεί μια ύβρη !
Όλοι εξοπλίζονται, και η Βανδέα τη ρομφαία της θα τροχίσει
πάνω στον Βατερλώ το βράχο!

Όχι αδέλφια! Όχι Γάλλοι αυτής της γενιάς που όλο περιμένει!
Όλοι μας μεγαλώσαμε καταδικασμένοι στην ειρήνη,
αιτόπουλα που τους απαγορεύτηκε ο ουρανός,
ας αποδείξουμε τουλάχιστον, ξαγρυπνώντας πάνω από τις πατρικές
δόξες,

*πως είμαστε σε θέση να φυλάξουμε, σαν ζηλότυποι φρουροί,
των προγόνων μας τις πανοπλίες!”*

Αν κάτι ενδιαφέρον σηματοδοτεί το ποίημα αυτό, νομίζω, δεν είναι τόσο ο προφανής θαυμασμός για τη ναπολεόντεια εποποιία, όσο η καταθλιπτική σύγκριση αυτής της εποποιίας με τη σημερινή –εν έτει 1827– κατάσταση της Γαλλίας ως μεγάλης δύναμης. Η αίσθηση ότι η χώρα του έχει καταδικαστεί να είναι ο τελευταίος τροχός της αμάξης στα παγκόσμια πράγματα, βουβός κομπάρσος στη διεθνή σκηνή, ανίσχυρος μάρτυρας των ραγδαίων εξελίξεων που συντελούνται γύρω της.

Η θλιβερή κατάσταση της άλλοτε κοσμοκράτειρας –“*Μήπως σαν χθες δεν είχαμε σκλάβα μας την Ευρώπη!*”– είναι φυσικό να χρεώνεται στο σημερινό γαλλικό καθεστώς, στους Βουρβόνους που, όπως έχει ειπωθεί χαρακτηριστικά, επέστρεψαν στη Γαλλία μέσα στις αποσκευές των εχθρικών στρατευμάτων.

Αν και, ακόμη, δεν φαίνεται ο ποιητής να έχει διαβεί το μοιραίο κατώφλι, τραβώντας μια ξεκάθαρη διαχωριστική γραμμή στο καθεστωτικό ζήτημα. Ακόμη, η ναπολεόντεια κολώνα της Vendôme συνυπάρχει μέσα του αρμονικά με το άγαλμα του βασιλιά Ερρίκου Δ΄, ενώ η Βανδέα της μοναρχικής αντεπανάστασης ενώνει –μέσα στη φαντασία του– το ξίφος της με τη σπάθα της Ναπολεόντειας Φρουράς του Βατερώ, συνθέσεις όμως που για την ώρα συμβαίνουν μόνο στον κόσμο της ποίησης.

Η ΥΠΟΘΕΣΗ MARION DE LORME (1829)

Στο μεταξύ, η καλλιτεχνική δραστηριότητα του Ουγκώ συνεχιζόταν ακάθεκτη. Καθώς ο *Cromwell* ήταν περισσότερο μια μακρόσυρτη διακήρυξη αρχών και προθέσεων παρά ένα έργο κατάλληλο για να ανέβει στη σκηνή, ο Ουγκώ αποφάσισε να δοκιμάσει τις ικανότητές και τις ιδέες του στο θέατρο γράφοντας το 1829 την *Marion de Lorme*. Αλλά το καθεστώς που ο ποιητής είχε υμνήσει με τόση θέρμη, του επεφύλασσε μια

οδυνηρή έκπληξη. Παρά το γεγονός ότι το κύριο πρόσωπο του έργου ήταν μια τραγουδίστρια και εταίρα που έζησε τον 17ο αιώνα στην αυλή του Λουδοβίκου ΙΓ΄, και θέμα του είχε το πώς η αγάπη μπορεί να εξυψώσει κάποιον από την πτώση, ένα θέμα δηλαδή μάλλον ηθικής διδαχής, εντούτοις απαγορεύτηκε από τη λογοκρισία προτού καν παιχθεί, με τη δικαιολογία ότι έθιγε τη βασιλική μεγαλειότητα, αφού παρουσίαζε ένα Γάλλο βασιλιά, έστω και προ δύο αιώνων, ως έναν “αδύναμο, προληπτικό και σκληρό ηγεμόνα”. Ο Ουγκώ προσέφυγε στον Κάρολο Ι΄ προκειμένου να αρθεί η ανόητη αυτή απαγόρευση, προς ακόμη οδυνηρότερη όμως έκπληξη του, ο τελευταίος την επικύρωσε, ενώ προσπάθησε ταυτόχρονα να αποζημιώσει αδέξια τον ποιητή, προτείνοντας να του αυξήσει τη βασιλική χορηγία που λάμβανε από 2.000 σε 4.000 ή κατ’ άλλους σε 6.000 φράγκα, ο Ουγκώ όμως αρνήθηκε οργισμένος αυτή τη συναλλαγή.

Δεν χωρά αμφιβολία ότι το περιστατικό αυτό σηματοδοτεί άλλον ένα σταθμό στην εξέλιξη των πολιτικών ιδεών του ποιητή. Για τους περισσότερους βιογράφους του, στο σημείο εκείνο προσδιορίζεται η ψυχολογική τομή που θα τον αποκόψει οριστικά από τους μοναρχικούς κύκλους και τον Κάρολο Ι΄ προσωπικά.

Έτσι, όταν η Γαλλία θα ξεσηκωθεί, ένα χρόνο αργότερα και με την Ιουλιανή επανάσταση του 1830 θα εκθρονίσει τον τελευταίο, ο εικοσιοκτάχρονος Ουγκώ δεν θα βρει ούτε μια λέξη συμπάθειας για τον άλλοτε βασιλικό προστάτη του. Αντίθετα, θα ανεβάσει θριαμβευτικά το απαγορευμένο του έργο, που θα γνωρίσει σημαντική επιτυχία.

“LE ROI S’AMUSE” (1832)

Στο θρόνο ήταν πλέον ο Λουδοβίκος-Φίλιππος, ο “αστός βασιλιάς με την ομπρέλλα”, η πολιτική λογοκρισία είχε στα χαρτιά καταργηθεί και η Γαλλία ζούσε την ατμόσφαιρα μιας μετριοπαθούς αστικής μεταπολί-

τευσης. Τα όρια, ωστόσο, αυτής της μεταπολίτευσης επρόκειτο να τα ζήσει και πάλι, συμπτωματικά, ο Ουγκώ, και μάλιστα πολύ σύντομα.

Το 1832 έγραψε και ανέβασε ένα νέο θεατρικό έργο με τίτλο *Le Roi s'amuse*, (*Ο Βασιλιάς διασκεδάζει*). Την επομένη της προεμιέρας, το έργο απαγορεύτηκε από την κυβέρνηση Guizot. Το έργο περιγράφει ένα περιστατικό στην αυλή του Φραγκίσκου Α΄, στη Γαλλία των αρχών του ΙΣΤ΄ αιώνα, με κύριο πρωταγωνιστή τον γελωτοποιό του βασιλιά Triboulet, θεωρήθηκε όμως –άδικα νομίζω– ότι περιείχε υπαινιγμούς κατά του Λουδοβίκου-Φιλίππου. Καθώς δεν μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ευθέως αυτή η πολιτικής υφής αιτιολογία, το έργο κατηγορήθηκε για “ανηθικότητα”. Ο Ουγκώ αντέδρασε δημόσια με δριμύτητα και κατέφυγε στα δικαστήρια, όπου εκφώνησε μια ιστορική ομιλία κατά της λογοκρισίας και της υπέρ της ελεύθερης έκφρασης, αλλά μάταια.

Δύο μικρές υποσημειώσεις για αυτό το περιστατικό. Πρωταγωνιστής στην αστυνομική πλευρά της υπόθεσης υπήρξε ο δαιμόνιος τότε διευθυντής της ασφαλείας Ευγένιος Vidocq, τον οποίο εκδικήθηκε ο Ουγκώ τριάντα χρόνια αργότερα, καταδικάζοντάς τον να αποτελεί εσαεί το αιώνιο πρότυπο της στενόμυαλης αστυνομικής μισαλλοδοξίας, υπό το προσωπείο του Ιαβέρη των *Αθλίων*.

Από την άλλη μεριά, το συγκεκριμένο έργο του Ουγκώ δημιουργούσε για πολλά χρόνια προβλήματα με τις αρχές πολλών χωρών, κι έτσι όταν ο Verdi θέλησε το 1851 να συνθέσει μια όπερα βασισμένη πάνω του, έκανε με τον λιμπρετίστα του αρκετές αλλαγές, η βασικότερη από τις οποίες ήταν η αντικατάσταση του ρόλου του επώνυμου βασιλιά από εκείνον ενός ανώνυμου δούκα της Μάντοβας. Πρόκειται, φυσικά, για τον γνωστό σε όλους μας *Rigoletto*.

Πολλά χρόνια αργότερα, το 1846, ένας αριστοκράτης, παλαιός οικογενειακός φίλος και μακρινός συγγενής της μητέρας του, έγραφε στον Ουγκώ:

“Σας γνώρισα παιδί, κύριε, στο σπίτι της αξιοσέβαστης μητέρας σας. Χειροκρότησα τις πρώτες ωδές σας, για την Βανδέα, τον Λουδοβίκο τον XVII. Από το 1827 όμως, με την λεγόμενη ωδή σας “στην Κολώνα” λιποτακτούσατε ήδη από τα ιερά δόγματα, απαρνιόσασταν την νομιμότητα, και η φιλελεύθερη μερίδα πανηγύριζε για την αποστασία σας. Ανατρίχιασα ... Σήμερα, κύριε, έχετε προσχωρήσει στην καθαρή δημαγωγία και τον πλήρη Ιακωβινισμό. [...] Είστε η καρμανιόλα προσωποποιημένη. Ποιες είναι οι φιλοδοξίες σας; Τι συνέβη από τις όμορφες εκείνες ημέρες του παιδικού σας μοναρχισμού; Τι κάνατε; Προς τα πού βαδίζετε;”

Ο Ουγκώ του απάντησε δημοσίως με το περίφημο ποίημά του “Quand j'étais royaliste et quand j'étais petit”, που θα μπορούσαμε να το αποδώσουμε, “Όταν ήμουνα μικρός κι ήμουν και βασιλικός”.

“Μαρκήσιε, σας θυμάμαι που ερχόσασταν στο σπίτι της μητέρας μου,
που κάποτε με βάζατε να απαγγέλλω τη γραμματική μου,
και πάντοτε μου φέρνατε όμορφες καραμέλες.
Κι ήμασταν και συγγενείς, τότε που ακόμη υπήρχαν μαρκήσιοι.
Ήσασταν γέρος όταν ήμουν παιδί.
Στα πόδια σας με παίρνατε και ιστορίες μου διηγόσασταν
Για βασιλιάδες και για λύκους, για λαούς που θα τιμωρηθούν,
Για δράκους και για γιακωβίνους,
που τις καταβρόχθιζα λαίμαργα, σαν τις καραμέλες σας,
όταν ήμουνα μικρός κι ήμουν και βασιλικός.
Κι ύστερα χαθήκαμε. Ένας δυνατός άνεμος σκόρπισε
Τα πεπρωμένα, τις σκέψεις, τις καρδιές μας στα τέσσερα σημεία του
ορίζοντα.
Κάθε άνθρωπος μέσ' στο σκοτάδι του βαδίζει προς το δικό του φως.
Γνώρισα τον αγώνα, τη δουλειά και τον πόνο.
Έζησα το ένα πένθος πάνω στο άλλο, δημιούργησα το ένα έργο πάνω
στο άλλο.
Σας είχα ξεχάσει, μαρκήσιε, δεν το κρύβω.

Και ξάφνου, ακούω στο σπίτι μου ένα βήμα, και μια φωνή να με φωνάζει αποστάτη.

Ήσαστε σεις, λυσσασμένος από το φόβο, να μου λέτε με απόκοσμη φωνή:

*“Αυτός ο αχρείος είναι φιλελεύθερος ! αυτό το τέρας είναι γιακωβίνος!
Γιατί κυττάς πέρα από τα τείχη; Που πας; Από πού έρχεσαι;
Τι σε κάνει τόσο θρασύ; Από τότε που έχουμε να σε δούμε, τι απέγινες;”*

Μεγάλωσα.

*Τι λοιπόν; Επειδή γεννήθηκα ανάμεσα σ' ανθρώπους,
Που, έξω από τα παλιά ήθη και τις αρχαίες πίστεις,
δεν έβλεπαν παρά την κόλαση, Σόδομα και Γόμμορα;
Τι λοιπόν; Επειδή η μητέρα μου, κάποτε στη Βανδέα
έσωσε τη ζωή μιας ντουζίνας παπάδων μέσα σε μια βραδιά;
επειδή παιδί στη σκιά των προγόνων μου,
δεν ήξερα στην αρχή παρά ό,τι μου μάθανε;
Επειδή έπλασα –ποιος ξέρει κι αν κλαίω ακόμη–
γι' αυτό το άμοιρο παιδί που είπαν Λουδοβίκο 17ο;
Επειδή μουρμούριζα βασιλικά εμβατήρια,
Έπρεπε για πάντα μεσ' στη βλακεία να μείνω;
Να ζω χωρίς να υπάρχω και να κυτώ χωρίς να βλέπω;
Διάβασα. Σύγκρινα το ξημέρωμα με το μαύρο σκοτάδι,
και την Τρομοκρατία του 1793 με τη νύχτα του Αγίου Βαρθολομαίου.
Γιατί το 1793, τότε που ανατριχιάσατε,
είναι το φέγγος του αίματος που ανακατεύεται με την αυγή.
Οι Επαναστάσεις, που έρχονται για όλα να εκδικηθούν,
κάνουν ένα αιώνιο καλό, μέσα από το πρόσκαιρο κακό.
Δεν είναι παρά η διέξοδος της φρίκης που είκοσι γενιές βασιλιάδων
συσσώρευσαν.
Έτσι σωριάζονται οι παλιοί κόσμοι.
Η ώρα φτάνει πάντα! Σιωπηλά ρεύματα κυλούν από μακριά,
ανάμεσα στις φήμες, τα πτώματα, τα πένθη,*

αιώνες απελπισίας σπρώχνουν εμπρός τους,
σαν τεράστιες παλίρροιας, τις επαναστάσεις,
ωκεανούς από δάκρυα όλου του ανθρώπινου γένους.
Είναι οι βασιλιάδες που σκάβουν τα βάραθρα. Να τι μ' έμαθε η ιστορία.
Η λογική μου σκότωσε το μοναρχισμό μου σε μονομαχία.
Δεν πιστεύω πια στους βασιλείς, ιδιοκτήτες ανθρώπων.
Τίποτα, στα βάθη της καρδιάς μου δεν άλλαξε, αν πρέπει να το πω.
Είμαι πάντα εκείνος που στο καθήκον σπεύδει,
που θέλει το αληθινό, το ωραίο, το μεγάλο, το σωστό.
Είμαι εκείνος ο άνθρωπος, εκείνο το παιδί.
Μόνο που ένα πρωί το πνεύμα μου πέταξε,
είδα τον απέραντο και καθαρό ορίζοντα που μας καλεί.
Είμαι ακόμα το ίδιο βλέμμα, στραμμένο σ' έναν άλλο ουρανό.
Δεν φταίω εγώ αν το αιώνιο γαλάζιο του
είναι ωραιότερο από τα ταβάνια των Βερσαλλιών στα μάτια μου,
που ανατριχιάζουν ακούγοντας αυτή την κραυγή: Ελευθερία!"

“ΕΝΘΟΥΣΙΑΣΜΟΣ” ΚΑΙ “ΝΑΥΑΡΙΝΟ” (1827)

Βλέπουμε ότι ο αγανακτισμένος μαρκήσιος τοποθετεί τη μεταστροφή του ποιητή στα 1827, συνδυάζοντάς την με την ωδή στην στήλη της πλατείας Vendôme. Τότε ακριβώς, γράφονται και τα περισσότερα φιλελληνικά ποιήματα του Ουγκώ. Δύο από αυτά προσελκύουν την προσοχή μας. Το πρώτο ο “Ενθουσιασμός” ξεκινά με αυτούς τους στίχους:

“Στην Ελλάδα ! Στην Ελλάδα ! αντίο σε όλους ! πρέπει να φύγουμε !
Οδήγα μας Φαβιέρε!
Εσύ που μόνος στάθηκες στο πόστο απ’ όπου οι βασιλιάδες απουσίασαν”.

Είναι η πρώτη, νομίζω, φορά που σε στίχο του Ουγκώ, υπάρχει μια ευθεία αντιβασιλική μομφή. Είδαμε ότι στην “στήλη της πλατείας Vendôme”, που έχει γραφεί την ίδια χρονιά, η μοναρχία αντιμετωπίζεται

ακόμη ως σύμμαχος που θα ενώσει τις δυνάμεις της με τη Ναπολεόντεια κληρονομιά, χάριν της αιωνιάς Γαλλίας. Εδώ όμως, στην περίπτωση της Ελλάδας, οι βασιλιάδες κατηγορούνται ότι δεν έκαναν το καθήκον τους, ότι απουσίασαν από το πόστο που όφειλαν να είχαν σταθεί. Πρόκειται δηλαδή για μια κατηγορία λιποταξίας. Το ότι αυτή η παρατήρηση δεν είναι υπερβολική, τραβηγμένη από τα μαλλιά όπως λέμε, επιβεβαιώνεται νομίζω από τους στίχους ενός άλλου ποιήματος της ίδιας ακριβώς περιόδου. Πρόκειται για το “Ναυαρίνο”, γραμμένο στις 23 Νοεμβρίου 1827:

*“Μάταια, για να σε σώσουμε, ένδοξη κι αγαπημένη μας πατρίδα,
Ελλάδα,
ταρακουνούσαμε τον ιερέα τον αποκοιμισμένο στον άμβωνα του,
μάταια εκλιπαρούσαμε τους βασιλιάδες μας να στείλουν στρατό.
Μα οι βασιλιάδες κώφευαν, οι άμβωνες σιωπούσαν.
Τ’ όνομά σου δεν θέρμαινε εδώ παρά μόνο τις καρδιές των ποιητών”.*

Η επίμονη επανάληψη αυτής της μομφής μέσα σε ένα τόσο σύντομο χρονικό διάστημα, ενισχύει νομίζω τον ισχυρισμό μας ότι, με αφορμή το Ελληνικό ζήτημα, στη συνείδηση του Ουγκώ καταγράφηκε μόνιμα πλέον μια απογοήτευση για τον πραγματικό ρόλο των βασιλέων που με τόσο γλαφυρό τρόπο είχε υμνήσει στις προηγούμενες ωδές του, αποδίδοντάς τους ηρωικές ιδιότητες που η σκληρή καθημερινότητα διέψευδε παταγωδώς.

“ΦΙΛΟΙ, ΑΚΟΜΑ ΜΙΑ ΚΟΥΒΕΝΤΑ ΜΟΝΟ” (1831)

Αυτή η διαπίστωση επιβεβαιώνεται, πιστεύω, και από τον ίδιο τον ποιητή, όταν, τέσσερα χρόνια αργότερα, επιχειρεί να συνοψίσει απολογιστικά την πορεία που τον οδήγησε προς μια περισσότερο φιλελεύθερη θεώρηση των πολιτικών πραγμάτων.

Στη συλλογή *Les Feuilles d’automne* (Φθινοπωρινά φύλλα), συμπεριέλαβε ένα ποίημα με τίτλο “Amis, un dernier mot”, “Φίλοι, ακόμα μια κουβέντα μόνο”, γραμμένο το Νοέμβριο του 1831:

“Φίλοι, ακόμα μια κουβέντα μόνο.

Μισώ την καταπίεση μ’ ένα μίσος βαθύ.

Όταν λοιπόν ακούω σε κάποια γωνιά του κόσμου,

κάτω από ένα ουρανό χωρίς επιείκεια, κάτω από ένα φονικό βασιλιά,
έναν λαό που τον στραγγαλίζουν να κραυγάζει καλώντας σε βοήθεια–

Όταν από τους χριστιανούς βασιλιάδες στους Τούρκους δημίους
παραδομένη,

η μάνα μας η Ελλάδα αγωνιά μαχαιρωμένη–

Όταν η Ιρλανδία ματωμένη ξεψυχά πάνω στο σταυρό της–

Όταν η Τευτονία παλεύει φυλακισμένη κάτω από δέκα σκήπτρα–

[...]

Νοιώθω πως ο ποιητής γίνεται κριτής αυτών των βασιλιάδων

που τ’ άλογά τους στο αίμα τσαλαβουτάνε ως την κοιλιά–

Νοιώθω πως η μούσα, αγανακτισμένη, με τις ισχυρές της γροθιές,

έχει τη δύναμη αυτούς τους βασιλιάδες, που θα μπορούσε να τους
ευλογεί,

να τους στριμώξει πάνω στο θρόνο τους

και να τους αφήσει τα σημάδια της άνανδρης κορώνας τους στο
πρόσωπο

και να τους ξαποστείλει έτσι στιγματισμένους

με ένα στίχο που θα τους ακολουθεί στον αιώνα.

Η μούσα έχει καθήκον απέναντι στους ανυπεράσπιστους λαούς.

Ξεχνώ λοιπόν τον έρωτα, την οικογένεια, τα παιδικά τα χρόνια,

και τα απαλά στιχάκια, και τη γαλήνια σχόλη,

και στη λύρα μου προσθέτω μιαν ορειχάλκινη χορδή”.

Συμπερασματικά: Ο Ουγκώ υπήρξε στη νεανική του ηλικία μοναρχι-
κός. Οι προσπάθειες που έχουν κατά καιρούς καταβληθεί να χαρακτη-
ριστεί αυτή η επιλογή ως μια υποστήριξη της μετριοπαθούς συνταγμα-
τικής μοναρχίας μέσα στις ειδικές συνθήκες της κατάρρευσης της Ναπο-
λεόντειας Γαλλίας (κατά το πρότυπο του Σατωβριάνδου), επιχειρούν,
νομίζω, να “χρυσώσουν το χάπι”, κατά το κοινώς λεγόμενο, ή, στην καλύ-
τερη περίπτωση, κάνουν μιαν αναχρονιστική προβολή της μεταγενέστε-

ρης στάσης του απέναντι στο Λουδοβίκο Φίλιππο, τη δεκαετία του 1840. Όπως προκύπτει καθαρά και από τα κείμενά του, ο Ουγκώ της δεκαετίας του 1820, που εξετάζουμε εδώ σήμερα, υπήρξε μοναρχικός φανατικός και απόλυτος, υμνητής μιας ελέω Θεού βασιλικής εξουσίας, με μεσαιωνικά πρότυπα βγαλμένα, λες, μέσα από τις σελίδες των ιπποτικών μυθιστορημάτων του Walter Scott που, όπως ξέρουμε, ο νεαρός Βίκτωρ δεν κουραζόταν να διαβάξει.

Από την άλλη μεριά, ο συντηρητισμός του εξαντλείται, θάλεγε κανείς, σε αυτή την εξιδανικευμένη πίστη. Δεν συνοδεύεται από ανάλογες κοινωνικές ιδέες, δεν υπερασπίζεται το προεπαναστατικό καθεστώς στο σύνολό του. Γι' αυτό και ένας κλονισμός αυτής της ειδικής, εντοπισμένης στο πρόσωπο και το ρόλο του βασιλιά εμμονής, αποκτά ιδιαίτερη σημασία, με πολλαπλασιαστικές συνέπειες.

Όλες οι μαρτυρίες συγκλίνουν στη διαπίστωση ότι μετά το 1825 και πριν το 1830, γύρω στα 1827, έλαβε χώρα ένας τέτοιος κλονισμός. Και ο κλονισμός αυτός αποτέλεσε την απαρχή μιας μεταστροφής στις πεποιθήσεις του, μιας μεταστροφής που δεν συντελείται βέβαια από τη μια στιγμή στην άλλη, αλλά κτίζεται βήμα-βήμα, και σε πολλά επίπεδα. Είναι ο *Cromwell* και η οριστική ρήξη με τον κλασικισμό, είναι η "Ωδή στην Κολώνα της Vendôme" και η αξιολόγηση της ναπολεόντειας εποποιίας, είναι στη συνέχεια η σύγκρουση με το καθεστώς πάνω σε ζητήματα ελευθερίας της έκφρασης.

Όλα αυτά αποτελούν τα ενδιάμεσα στάδια μιας βασανιστικής εσωτερικής πορείας, που θα κρατήσει πολλά χρόνια ώσπου να οριστικοποιηθεί, από τη δεκαετία του 1850 και εξής, το τελικό προφίλ του Ουγκώ ως υπερασπιστής της δημοκρατίας και κήρυκα της κοινωνικής δικαιοσύνης, αυτό που θα επικρατήσει στη γαλλική αλλά και στην παγκόσμια συλλογική μνήμη μέχρι και σήμερα.

Στην πορεία αυτή, το Ελληνικό ζήτημα θα παίξει και αυτό τον δικό του ρόλο, καθώς θα απελευθερώσει τον ποιητή από τις αυταπάτες του περί βασιλείας, βαθαίνοντας τη ρήξη ανάμεσα στο μυθοποιημένο μοναρχ-

χικό πρότυπο της εφηβείας του και την απογοητευτική, πεζή, αντιρωϊκή πραγματικότητα. Είδαμε ότι στα φιλελληνικά του ποιήματα αυτή η απομυθοποίηση διατυπώνεται για πρώτη φορά με ρητό τρόπο.

Η επαφή του όμως με την Ελλάδα εκείνη την περίοδο, άφησε και άλλα ίχνη στο μετέπειτα έργο του Ουγκώ. Η κ. Δρούλια τελείωσε την ομιλία της απαγγέλλοντας το “Ελληνόπουλο”, στη αξεπέραστη μετάφραση του Κωστή Παλαμά. Τελειώνοντας εμείς σήμερα, να προσθέσουμε ένα στοιχείο σχετικά με αυτό το ποίημα. Αυτό το παιδί που οι καταστάσεις ωρίμασαν με ραγδαίο και βίαιο τρόπο, σε σημείο που αντί για παιχνίδια να ζητά μπαρούτι και βόλια, καταγράφηκε ανεξίτηλα στη συνείδηση του Ουγκώ. Αρκετοί αναλυτές του έργου του συμφωνούν ότι αποτέλεσε εν μέρει το πρότυπο για δύο τουλάχιστον μεταγενέστερους ήρωές του:

- το Γαβριά των *Αθλίων* που απαιτούσε ένα ντουφέκι στη διάρκεια της παριζιάνικης εξέγερσης του Ιουνίου του 1832 και σκοτώθηκε από τους στρατιώτες του Λουδοβίκου Φιλίππου, ενώ μετέφερε μπαρούτι και σφαίρες για τους επαναστάτες του οδοφράγματος της οδού Καναβουργείου (των οποίων τα οράματα ακούσαμε στην εισαγωγή αυτού του κειμένου),
- Κι έναν άλλο, λιγότερο γνωστό ήρωα που, μισόν αιώνα αργότερα από το παιδί της Χίου, έπεσε στα χέρια των Βερσαλλιέρων, κατά τη διάρκεια της καταστολής της Κομμούνας του Παρισιού, στα 1871:

*“Πάνω σ’ ένα οδόφραγμα, καταμεσής στα πλακόστρωτα δρομάκια,
τα ποτισμένα με αίμα αθώων και ενόχων ανάκατα,
ένα δωδεκάχρονο παιδί πιάστηκε μαζί με τους άνδρες.*

–Είσαι απ’ αυτούς κι εσύ; –Είμαστε όλοι μαζί, απάντησε το παιδί.

Καλά λοιπόν, του έκανε ο αξιωματικός, θα σε ντουφεκίσουμε.

*Περίμενε τη σειρά σου– Το παιδί βλέπει ν’ αστράφτουν ντουφεκιές,
και τους συντρόφους του να πέφτουν καταγής.*

Λέει: Μ’ αφήνετε να πάω να δώσω τούτο το ρολόι στη μάνα μου.

Να το σκάσεις θέλεις; –Θα ξανάρθω κυρ λοχαγέ.

Πού μένεις; –Να εκεί, πίσω από το συντριβάνι –Φύγε λοιπόν, καρραγκιόζη!–

*Εκείνο φεύγει, κι οι στρατιώτες γελούν.
Μα το γέλιο τους κόπηκε απότομα, όταν το χλωμό παιδί ξαναφάνη-
κε τρέχοντας,
και στάθηκε περήφανα με την πλάτη στον τοίχο, λέγοντάς τους:
Νάμαι.”⁴*

“Me voilà”.

4. Victor Hugo, “Sur une Barricade”, γραμμένο τον Ιούνιο του 1871, δημοσιεύθηκε το 1872 στη συλλογή *L'Année terrible*.